

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Diplomová práce

Tereza Paulová

Souvislost kouzelného nápoje a cizoložné lásky

v porovnání středověkých děl:

Cligès a Tristan et Iseut

Connection of the magic potion and the
adulterous love in comparison of medieval
books: *Cligès* and *Tristan et Iseut*

Praha 2011

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Václav Jamek

Poděkování

Chtěla bych zde poděkovat vedoucímu práce panu Doc. PhDr. Václavu Jamkovi za trpělivost a podporu, které mi věnoval během tvorby této práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny využití prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 28.7. 2011

Résumé ve francouzštině

La relation entre la potion magique et de l'amour adultère comparées dans les œuvres médiévales : *Cligès* et *Tristan et Yseut*

Cette mémoire de maitrise traite la relation entre le philtre et l'amour adultère. Principalement, nous analysons la légende de Tristan et Yseut et de *Cligès*, mais nous avons aussi rattaché une autre œuvre : *Frayre de Joy et Sor de Plaser*, qui s'approche de ces œuvres par sa thématique de l'amour extra-conjugal et de l'élément magique.

Le mythe de Tristan et Yseut a été travaillé par de nombreux écrivains, ce mémoire utilise les versions françaises de Bérout, Thomas, Marie de France, *Folie Tristan* de Berne et d'Oxford, et la *Saga norroise*, qui a été écrit en ancien norvégien d'après le texte encore complet de Thomas. La plupart de textes français n'a pas été conservée qu'en état fragmentaire, c'est pourquoi nous avons besoin de la *Saga Norroise* pour cette analyse. *Cligès* a été créé par Chrétien de Troyes, un auteur important du 12e siècle. La dernière œuvre, *Frayre de Joy et Sor de Plaser*, est une nouvelle occitane d'un auteur anonyme, elle décrit le rapport entre l'amour et la fleur magique. Elle est proche des autres œuvres étudiées non seulement par sa thématique, mais aussi par certaines scènes communes. Par exemple, cette histoire finit par le mariage des héros principaux comme dans *Cligès*.

Premier chapitre analyse la légende tristanienne en énumérant la majorité d'œuvres concernant cette légende, ensuite il décrit les auteurs connus des versions françaises et de la *Saga Norroise*, les manuscrits français conservés et ceux qui en sont issues, la forme de noms des héros principaux et leur brève caractéristique. La fin de cette partie résume l'histoire de la légende de Tristan et Yseut en se concentrant sur les versions de Bérout et de Thomas.

Deuxième chapitre présente Chrétien de Troyes, l'auteur de *Cligès*, et ses œuvres. Et on décrit l'histoire de ce roman. L'autre partie de cette chapitre explique l'origine de *Frayre de Joy et Sor de Plaser*, l'œuvre peu connue, son genre et son

histoire. Elle aussi montre les œuvres qui ont probablement inspirées l'auteur de cette nouvelle occitane.

Dernier partie de ce travail étudie les potions magiques dans la légende de Tristan et Yseut et dans *Cligès*, et aussi la plante magique dans *Frayre de Joy et Sor de Plaser*. Nous analysons les mots indiquant les différents philtres magiques, ses formes, et les effets des objets surnaturels dans tous les œuvres choisies. Malgré la différence de leurs résultats, nous trouvons beaucoup des similarités. Ensuite nous caractérisons l'amour courtois et ses règles, et la conception de l'amour dans toutes les trois œuvres. Nous découvrons que l'amour courtois est perturbé dans chaque des textes analysés, mais la cause des perturbations est différente dans chaque texte. A la fin, nous résumons la relation entre l'amour extra-conjugal et les éléments magiques, et son importance pour les héros principaux et pour la totalité de l'histoire dans tous les œuvres étudiées.

La relation entre l'amour et les éléments magiques est très importante. Elle a l'influence clé sur ces œuvres. Elle cause les changements de l'intrigue de ces histoires et elle est à l'origine de la fascination de ces œuvres.

Résumé v češtině

Souvislost kouzelného nápoje a cizoložné lásky v porovnání středověkých děl: *Cligès* a *Tristan et Iseut*

Tato diplomová práce pojednává o souvislosti kouzelného nápoje a cizoložné lásky. Základními analyzovanými díly je legenda o Tristanovi a Isoldě, a *Cligès*. Dále je k nim přidáno dílo *Freyre de Joy et Sor de Plaser*, které se jim blíží svou tematikou mimomanželského vztahu a magického prvku.

Mýtus o Tristanovi a Isoldě byl zpracován mnoha světovými autory, tato práce vychází z dochovaných francouzských verzí, napsaných Béroutem, Thomasem, Marie de France, z bernské a oxfordské *Folie Tristan*, a ze Staronorské tságy, která sice nevznikla ve francouzštině, ale vychází z kompletního Thomasova díla, z něž máme dnes k dispozici pouze několik fragmentů. *Cligèse* vytvořil slavný středověký spisovatel Chrétien de Troyes, a poslední dílo je okcitánská povídka anonymního autora.

Tristan a Isolda a *Cligès* se shodují tematikou milostného trojúhelníku: manžel, manželka a její milenec, který je manželovým synovcem. V prvním díle ho tvoří Mark, Isolda a Tristan, a v druhém Alis, Fenicie a Cligès. Také se v obou dílech vyskytují kouzelné nápoje, které mají zásadní vliv na lásku hlavních hrdinů. *Freyre de Joy et Sor de Plaser* se jim blíží svou tematikou, spojuje mimomanželskou lásku s kouzelnou bylinou.

První kapitola se zabývá tristanovskou legendou, jejími autory, postavami, které se v ní vyskytují a shrnuje její příběh. Další kapitola představuje *Cligèse*, jeho autora Chrétiena de Troyes a stručně zmiňuje jeho díla, a také *Freyre de Joy et Sor de Plaser*. Poslední kapitola rozebírá kouzelné prvky obsažené v analyzovaných dílech, dále charakterizuje kurtoazní lásku, která panovala v tehdejší společnosti a pojetí lásky v jednotlivých textech. Na konci práce popisuje spojení kouzelných předmětů s mimomanželskou láskou hlavních hrdinů rozebíraných příběhů.

Souvislost mimomanželského vztahu a kouzelného prvku má zásadní vliv na děj všech analyzovaných děl. Toto spojení působí dějové zvraty, které působí nadčasovou zápletku těchto příběhů.

Résumé v angličtině

Connection of the magic potion and the adulterous love in comparison of medieval books: *Cligès* and *Tristan et Iseut*

This thesis treats connection of magic potion and adulterous love. Main analyzed literary works are legend of Tristan and Isolde and *Cligès*. Another book is included to them: *Frayre de Joy et Sor de Plaser* because of its close relationship to those works by its topic of love and magical element.

Many authors have composed books about the myth of Tristan and Isolde. This work is based on its French versions, written by Béroul, Thomas, Marie de France, *Folie Tristan* of Berne and Oxford, and Old Norwegian Saga whose author did not write it in French, but it had complete Thomas's version as a model. Chrétien de Troyes, famous medieval writer, has created *Cligès*. The last literary work used in this thesis is an Occitan novel by an anonymous author.

Theme of love triangle in *Tristan and Isolde* corresponds with the one in *Cligès*. It consists of a husband, a wife and her lover who is her husband's nephew. There are magic potions having great influence on the love of the main heroes in both of these stories. *Freyre de Joy et Sor de Plaser* has got a similar theme of the extramarital love and the magic herb.

First chapter dwells on legend of Tristan and Isolde, the authors, main characters and the story. Next part concerns the *Cligès* and its author, and the *Frayre de Joy et Sor de Plaser*. Last chapter describes and analysis magical element in all the books, furthermore it characterizes courtly love and the interpretation of this kind of love in these literary works. The conclusion of this work describes connection of magical objects and extramarital love.

This connection is having key influence on the story of all analyzed books. It causes many twists in the plot and leaves fascinated readers even today.

Obsah

Úvod.....	11
I. Legenda o Tristanovi a Isoldě – shrnutí verzí.....	14
1. Přehled verzí.....	14
2. Jména hlavních postav v různých verzích a jejich stručná charakteristika	17
2.1. Tristan	17
2.2. Isolda.....	18
2.3. Mark.....	19
2.4. Brangien.....	20
2.5. Další postavy.....	20
3. Francouzské verze a nejdůležitější cizojazyčné verze z nich vycházející	20
3.1. Rukopisy a autoři vybraných verzí	21
3.1.1. Thomas: <i>Tristan et Yseut</i>	21
3.1.2. Béroul: <i>Tristan et Yseut</i>	22
3.1.3. Marie de France: <i>Le Lai du chèvrefeuille</i>	23
3.1.4. <i>Folie Tristan</i>	23
3.1.5. Staronorská sága	23
3.1.6. Gottfried ze Štrasburku: <i>Tristan und Isolde</i>	24
3.2. Shrnutí vybraných verzí.....	25
II. Cligès a Frayre de Joy et Sor de Plaser	33
1. Cligès	33
2. Frayre de Joy et Sor de Plaser	38
III. Kouzelný nápoj a cizoložná láska	44
1. Kouzelné prvky	44
1.1. Kouzelný nápoj v legendě o Tristanovi a Isoldě.....	45
1.2. Kouzelné nápoje v <i>Cligèsovi</i>	50
1.3. Kouzelná bylina v <i>Frayre de Joy et Sor de Plaser</i>	53
2. Láska a její pojetí v jednotlivých dílech	54
2.1. Kurtoazní láska	54
2.2. <i>Tristan a Isolda</i>	56
2.3. Cligès	60
2.4. Frayre de Joy et Sor de Plaser.....	63

3. Shrnutí a význam spojení mimomanželské lásky a kouzelného prvku.....	66
Závěr.....	70
Použitá literatura:	72

Úvod

Má práce se zabývá tematikou lásky a kouzel, jak ji zpracovává středověká literatura. Ve vyprávěních o Tristanovi a Isoldě a Chrétienově románu *Cligès* se jedn o lásku cizoložnou, která je ovlivňována kouzelným nápojem. Milenci nemohou být spolu, protože ženy z obou párů jsou vdané za milencova strýce. Také ve *Frayre de Joy et Sor de Plaser* mají důležitou roli kouzla. Tady sice dáma není vdaná, ale přesto je nedostupná, protože je mrtva nebo vypadá jako mrtvá, i když si zachovala svěžest živé ženy. Nejedná se přímo o cizoložnou lásku, ale stále je to mimomanželská láska, která se neřídí podle soudobých pravidel.

Výběr děl a tématu byl ovlivněn mým zájmem nejen pro středověkou literaturu, ale o středověk vůbec, který nám dodnes svými díly poutavě přibližují tehdejší autoři. Byla to doba, kdy lidé věřili na nadpřirozené jevy, proto jsem se zaměřila na jejich spojení s mimomanželskou láskou, na kterou stále pohlížíme jako na něco tajemného a přitažlivého.

Obsahem diplomové práce je analýza těchto děl, rozbor úlohy kouzelných nápojů nebo kouzelné byliny, pojetí mimomanželské lásky, která spojuje milence v těchto příbězích, vliv magických prvků na lásku hlavních postav.

Zvolila jsem si tyto texty, protože mají mnoho společných prvků. Jsou si podobné charakterem hlavních postav: v tristanovském mýtu i v *Cligèsovi*, vytvářejí hlavní postavy shodné manželské trojúhelníky skládající se z ženy, jejího manžela a jeho synovce. *Triastan a Isolda* a *Cligès* se svou tematikou blíží dílu *Frayre de Joy et Sor de Plaser*, jelikož všechna tato díla obsahují nadpřirozené prvky, které různým způsobem ovlivňují lásku a život aktérů příběhu. Také dějové linie si jsou v určitých bodech blízké. Legenda o Tristanovi a Isoldě se promítá do ostatních dvou děl, kde jsou tito milenci několikrát dokonce přímo zmiňováni.

První kapitola práce se zaměřuje pouze na legendu o Tristanovi a Isoldě, která popisuje tragickou vášnivou lásku Tristana a Isoldy vyvolanou omylem vypitým kouzelným nápojem a je rozšířena v celé evropské civilizaci. Zabývám se nejen francouzskými verzemi této slavné legendy, které jsou pro mou práci stěžejní,

ale i dalšími cizojazyčnými verzemi, především Staronorskou ságou, která se zachovala v kompletní podobě. První zmínky o tomto mýtu pocházejí z 9. století, ale tato studie vychází zejména z fragmentů děl z 12. století napsaných Béroutem a Thomasem a ze Staronorské ságy. Byla vytvořena o století později, je jednou z mála dochovaných úplných verzí této legendy a vznikla překladem Thomasovy verze, která v té době byla ještě v kompletním stavu, i když se samozřejmě v určitých detailech úplně neshodují.

Uvedu stručný přehled verzí legendy o Tristanovi a Isoldě a rozeberu jména hlavních postav, a dochované rukopisy jednotlivých verzí s jejími autory. Shrnu dějový obsah legendy s přihlédnutím hlavně k francouzským verzím a porovním, v čem se od sebe tato různá pojetí odlišují.

V další kapitole stručně představím středověká díla: *Cligès* a *Frayre de Joy et Sor de Plaser*. První z nich bylo napsáno slavným autorem románů 12. století Chrétienem de Troyes, který dal základ románu jako žánru. Líčí příběh Fenicie a Cligèse, kteří se sice milují, ale nemohou se vzít, protože se Fenicie musela provdat za Cligèsova strýce Alise. Tento milostný trojúhelník, tvořící obdobu ke konfiguraci tristanovské legendy, ukazuje, jaký byl autorův pohled na cizoložný vztah, na jehož půdorysu se v té době utváří pojetí kurtoazní lásky.

Román *Frayre de Joy et Sor de Plaser*, poslední analyzované dílo, je okcitánský příběh s tematikou mimomanželské lásky a kouzelné byliny, který byl původním vzorem pro pohádku o Šípkové Růžence (francouzsky *La Belle au bois dormant*). Do krásné mrtvé princezny, jejíž tělo vypadá jako by bylo živé, se zamiluje princ a počne s ní dítě, poté se ji snaží probudit, což se mu nakonec podaří díky kouzelné bylině. Když princezna oživne, zlobí se na něho, protože porušil kurtoazní pravidla, ale posléze mu odpustí.

Třetí kapitola se zabývá magickými prvky a jejich souvislostí s pojetím lásky v analyzovaných dílech. V legendě o Tristanovi a Isoldě a *Cligèsovi*, je to kouzelný nápoj a ve *Frayre de Joy et Sor de Plaser* kouzelná bylina.

Zajímavý je přístup k lásce v tehdejší společnosti, jejíž pojetí se značně liší od pohledu soudobého člověka, a způsoby, jak je chápána v jednotlivých dílech. Ve shrnutí použiji předchozích analýz a doložím, jakým způsobem ovlivňovaly kouzelné prvky lásku hlavních aktérů a jak souvislost mezi těmito prvky a láskou ovlivnila příběh zkoumaných děl.

I. Legenda o Tristanovi a Isoldě – shrnutí verzí

1. Přehled verzí

V tomto přehledu představím všechny dostupné verze legendy o Tristanovi a Isoldě. Třetí část této kapitoly bude věnována už jen francouzským verzím a těm, které z nich vycházejí.

Z knihy *Tristan et Yseut: Les premières versions européennes*¹ jsem vybrala a přeložila jsem chronologii textů a zmínek týkajících se legendy o Tristanovi a Isoldě, které jsem vybrala:

Kolem roku 800	První objevení v keltském vyprávění, ze kterého pochází jednak islandský příběh <i>Diarmaid et Grainne</i> a známá verze příběhu o Tristanovi a Isoldě.
1115-1168	První potvrzení křestních jmen Tristan a Isolda.
1135	V básních gaskoňského trubadúra Cercamona se objevuje téma lásky Tristana a Isoldy.
Kolem roku 1140	Limuzínský trubadúr Bertrand de Ventadour zmiňuje osud Tristana a Isoldy.
Kolem roku 1150	Ústně i písemně koluje stará legenda o Tristanovi a Isoldě.
1160-1180 (pravděpodobně kolem 1165)	Marie de France napsala <i>Le Lai du chèvrefeuille</i> .
1170	Eilhart z Obergu vytvořil <i>Tristranta</i> .
1170-1173	Thomasovo dílo <i>Tristan et Yseut</i> .

¹ Marchello-Nizia, Ch.: *Tristan et Yseut*, Gallimard, Paříž 1995, s. XLV-XLIX.

1176	Chrétien de Troyes napsal <i>Cligèse</i> , kde je zmíněn Tristan a Isolda.
Kolem roku 1180	<i>Tristan et Yseut</i> od Béroula.
Konec 12. a počátek 13. století	<i>La Folie Tristan</i> verze z Oxfordu a Bernu.
1200-1210	<i>Tristan und Isolde</i> Gottfrieda ze Štrasburku.
1226	<i>Tristramssaga ok Ísöndar</i> bratra Roberta napsaná na objednávku Hakona Hakonarsona, krále vládnoucího v Norsku.
1230-1235	První <i>Tristan en prose</i> .
	Ulrich z Türrheimu napsal pokračování Gottfriedova <i>Tristana</i> .
1210-1260	Napsán německým neznámým alsaským autorem <i>Tristan als Mönch</i> .
Na konci 13. století	Byzantská adaptace <i>Tristana</i> v próze pod názvem <i>Tristan</i> .
1290-1300	Heinrich z Freibergu napsal pokračování <i>Tristana a Isoldy</i> od Gottfrieda ze Štrasburku.
1234-1330	Napsáno anglické dílo <i>Sire Tristrem</i> .
Kolem roku 1300	Vznikl přepis ságy bratra Roberta.
	V italštině <i>Tristano Riccardiano</i> podle francouzského <i>Tristan en prose</i> .
Po roce 1350	Česká verze tristanovské legendy pod názvem <i>Tristram a Izalda</i> .
15. století	Islandský <i>Tristrams Kvaedi</i> , dánská balada <i>Tristram og Isodd</i> a <i>Tristrams Táttur</i> z Faerských ostrovů.
16. století	Dánské balady: <i>Thisterom et Istall</i> , <i>SireTistrum et Demoiselle Isallt</i> .
1553	<i>Tristan mit Isalde</i> od Hanse Sachse: „Tragedia mit Personen, von der strengen Lieb Herr Tristrant mit der schönen Königin Isalden“.
1580	Srbochorvatská verze <i>Tristana a Isoldy</i> (adaptace <i>Tristana</i> v próze).

1800	A. W. Schlegel: nedokončený <i>Tristan</i> .
1804	Nová edice <i>Sira Tristrema</i> sestavená Walterem Scottem.
1835-1839	Fr. Michel sestavil korpus románů ve verších o Tristanovi.
1839	Nedokončený <i>Tristran</i> od F. Rükerta.
1852	Mathew Arnold publikoval báseň <i>Tristram and Isolde</i> .
1854-1859	Richard Wagner složil na vlastní libreto operu <i>Tristan und Isolde</i> .
1882	<i>Tristram of Lyonesse</i> od A. G. Swinburna.
1894	G. D'Annunzio připomíná legendu o Tristanovi v románu <i>Triumf smrti (Il trionfo della morte)</i> .
1900	Moderní rekonstrukce Josepha Bédiera v <i>Le Roman de Tristan et Yseut</i> .
1902	Povídka Thomase Manna <i>Tristran</i> .
1903	Jednoaktová hra Thomase Hardyho <i>The Famous Tragedy of the Queen of Cornwall at Tintagel in Lyonesse</i> .

Z předcházejícího přehledu je patrné, že legenda o Tristanovi a Isoldě byla v západoevropské kultuře už od devátého století značně rozšířena. Největší úspěch měla v jedenáctém a dvanáctém století, pak na čas ustoupila do pozadí a opět se vrátila do obliby až v devatenáctém století. Z této doby je známá především díky opernímu dílu významného německého skladatele Richarda Wagnera *Tristan und Isolde*, ke kterému sám napsal libreto, a nově rekonstruované verzi Josepha Bédiera *Le Roman de Tristan a Yseut* z roku 1900, která tento příběh zpřístupnila běžnému čtenáři, protože do té doby neexistovala kompletní dochovaná francouzská verze.

Podle Denise de Rougemonta nás na mýtu o Tristanovi a Isoldě nejvíce fascinuje spojení vášně a smrti, přestože nejsme ochotni si to přiznat nahlas. Domnívá se, že šťastná láska je pro západního čtenáře nezajímavá a nudná.² Popularita této tematiky se ukazuje i v dnešní době, protože bylo natočeno mnoho filmů týkajících se této legendy, například *Věčný návrat (L'éternel retour)* Jeana Cocteaua z počátku 40. let či americký velkoformátový film *Tristan and Isolde* z roku 2006.

² de Rougemont, D.: *L'Amour et l'occident*, Bussiere, Paříž 1962.

Tento příběh i nadále uchvacuje současné publikum, které oba milence obdivuje. Tristan a Isolda se stali symbolem fatální lásky, které nelze odolat.

2. Jména hlavních postav v různých verzích a jejich stručná charakteristika

Jednotlivé verze legendy o Tristanovi a Isoldě, se liší nejen svým obsahem, kterým se budu zabývat později, ale také podobou jmen jednotlivých postav. Představíme teď jejich varianty a podáme stručnou charakteristiku jednotlivých osob z hlavních verzí této legendy, protože je zajímavé, jak si každý autor vybral trochu jinou podobu jmen hlavních postav.

2.1. Tristan

Jedna z hlavních postav této legendy, mladý muž, se zamiluje do irské princezny Isoldy. Jeho osud je však tragický, v jeho životě se střídají období smutku a radosti. Už jen jeho samotné jméno je nomen omen, protože vyjadřuje jeho smutný život. Základem jeho jména je slovo „triste“, což znamená smutný.

Gottfried ze Štrasburku vykládá toto jméno, jako charakteristiku smutného osudu Tristanových rodičů. Toto vysvětlení platí pro většinu verzí, druhým vysvětlením je vyjádření Tristanova smutného života. Jiné výklady to doplňují: v *Norské sáze* je jméno vykládáno jako složenina slov „trist“ neboli triste – smutný, a druhou částí je „hum“, což znamená člověk. Tristhum však bylo změněno na Tristam, lépe totiž zní. V Thomasově verzi se vysvětlení jména nenachází, protože se tato část rukopisu nedochovala. On i Béroutl používají jméno Tristran, stejně jako oxfordská verze *Folie Tristan*, zatímco verze z Bernu uvádí Tritanz. Při překladu do moderní francouzštiny je toto jméno překládáno jako Tristan a představuje nejrozšířenější podobu jména i v jiných jazycích.

Eilhart z Obergu používá jméno Tristrant, Marie de France zase formu Tristram. Jde tedy pouze o drobné změny některých písmen, ale stále zde zůstává s obměnami kořen „trist“ značící smutek. Někdy i sám Tristan používá přesmyčku svého jména, když chce zakrýt svou identitu, a sice jméno Tantris. Ve své práci budu používat nejběžnější formu toho jména – Tristan.

Tristanův smutný život poznamenává už jeho narozením, při němž matka zemřela ze smutku nad smrtí jeho otce. Po době relativního klidu a spokojenosti se zamiluje do nevěsty svého strýce a všechno trápení začne znovu s plnou silou. Přes svou cizoložnou lásku k Isoldě je to jinak čestný a chrabrý krásný mladý muž. Vyniká nejen v boji, ale také v umění, především ve hře na harfu a ve zpěvu.

2.2. Isolda

Její jméno v sobě nemá skrytý význam jako jméno Tristanovo, ale má rovněž několik podob. Thomas ve své verzi používá jméno Ysolt, stejně tak *Folie Tristan* z Oxfordu. Toto jméno se později mění na Yseut a této formy užívá i Bérout, později se také vyskytuje ve francouzském překladu *Norské ságy*. Ve verzi *Folie Tristan* z Bernu se vyskytuje forma Ysiaut, nebo Yseut, ale protože je tak označována stejná postava, je možné, že jde jen o chybu písaře. Eilhart z Obergu používá jméno Isald a Gotfried ze Štrasburku jméno Isolde.

V některých verzích se její matka královna jmenuje stejně, například u Gottfrieda ze Štrasburku. Ve *Staronorské sáze* používá autor pro odlišení matky a dcery dvě velice podobná jména: Ísönd a Ísodd. Pro jejich rozlišení mluvím ve své práci o Tristanově milence jako o Isoldě či irské princezně a o její matce jako o irské královně.

Shodné či podobné jméno jako Isolda má nejen její matka, ale i Tristanova manželka. Například v *Norské sáze* je rozdíl mezi nimi vyjádřen změnou jednoho písmena. Thomas používá ve své verzi stejné jméno Ysolt pro Tristanovu milenkou i manželku, ale pro jejich odlišení dává Tristanově manželce přízvisko: Ysolt aux Blanches Mains (v moderní francouzštině jako Yseut aux Blanches Mains). V češtině

se tento protiklad nejčastěji překládá jako Isolda a Isolda Běloruká, toho se přidrží i tato práce.

Isolda je mladá princezna, dcera krále Gormona a královny Isoldy, žije v Irsku a vyzná se jako její matka v léčitelství a bylinkách. Velmi často je popisována jako krásná dívka se zlatými vlasy. Někdy se jí říká také Yseut „la belle“ (u Gottfrieda ze Štrasburku) nebo „La belle aux cheveux d'or“ (v moderní Bédierově verzi). Vyniká všemi ctnostmi, které má středověká dáma mít a jediné, v čem se proviňuje, jsou činy spojené s Tristanem a její láskou k němu.

Rovněž Isolda Běloruká vyniká krásou, chytrostí a ctností. Je to dcera vévody a sestra Kahedina, Tristanova přítele, ale především manželka Tristanova. Nejen postavou, ale i vzhledem je převyšována Isoldou. Její osud je také velmi smutný, má ráda svého manžela, ale ten zbožňuje jinou ženu.

2.3. Mark

Markovo jméno se v jednotlivých verzích mění. Už Béroutl používá stejnou formu jako moderní francouzština – Marc; v Thomasově verzi však je podoba Marke a u Marie de France velice podobně Marks. V oxfordské verzi *Folie Tristan* se vyskytuje jméno Marce. V německé verzi je Eilhartem z Obergu král nazýván Marck, zatímco Gottfried ze Štrasburku používá Marke (stejně jako později Richard Wagner). V *Norské sáze* bratra Roberta je forma Markes. Ve své práci ho budu označovat Mark, jak je u nás běžné.

Král Mark je Tristanův strýc a Isoldin manžel, panuje v Cornwallu (francouzsky Cornouailles). Je to čestný a spravedlivý muž, pravděpodobně středního věku, který miluje svého synovce i svou ženu, ale ze žárlivosti se uchyluje k chování nehodnému krále, například k nastražování léček nebo lhaní.

2.4. Brangien

Další postavou v pořadí důležitosti je Brangien, Isoldina společnice a služebná. I její jméno má různé formy: Thomas používá jméno Brengvein, kdežto Béroutl Brengain, stejně jako oxfordský rukopis. Verze z Bernu je podobná, jen písmeno e je zaměněno za a – Brangain. Do moderní francouzštiny se přepisuje jako Brangien. V díle Eilharta z Obergu se vyskytuje forma Brangene, stejně u Gottfrieda ze Štrasburku. Značně se liší verze bratra Roberta, tam se postava jmenuje Bringvet.

Tato mladá dívka je Isoldinou důvěrníci, ze začátku jen ona ví o lásce Tristana a Isoldy, pomáhá jim a chrání jejich tajemství. V některých verzích například u Gottfrieda ze Štrasburku, to je dokonce Isoldina sestřenice, a ne služebná.

2.5. Další postavy

I jména dalších postav se mění, ale už ne v takové míře jako u hlavních hrdinů. Tristanův přítel se ve většině verzí jmenuje Kaherdin, ale Gottfried ze Štrasburku používal Kaedin. Ani jméno Isoldina strýce Morholta, proti kterému bojoval Tristan a zabil ho, nemá stejnou podobu. Přestože se část Béroutlova rukopisu, kde se odehrává souboj, nedochovala, o něm se v pozdější fázi příběhu mluví jako o Morhoutovi.

3. Francouzské verze a nejdůležitější cizojazyčné verze z nich vycházející

Cílem této části práce je shrnutí středověké francouzské verze legendy o Tristanovi a Isoldě: tj. verze Thomasova, Béroutlova, Marie de France a obě verze *Tristanova šílenství*. Jsou to verze nekompletní, takže zde budou doplněny o Staronorskou ságu, která jako jedna z mála uchovává v úplné podobě znění

původního románu Thomasova; ve francouzské vědecké i editační praxi je dnes tento postup obvyklý a přínosný. K příležitostnému doplnění poslouží také dílo Gottfrieda ze Štrasburku.

Ještě je třeba podotknout, že i Chrétien de Troyes, slavný francouzský autor románů ve dvanáctém století, napsal svou vlastní verzi Tristana a Isoldy, ale bohužel se nedochovala. Hovoří o ni v prologu ke *Cligèsovi*. Píše, že vytvořil román o králi Markovi a Zlatovlasé Isoldě, což zní v originále *Del roi Marc et d'Ysalt la Blonde*. Bylo by velice zajímavé znát jeho pojetí, především kvůli jeho vynikajícím spisovatelským schopnostem a jeho pohledu na cizoložnou lásku.

Dalšími známými, ale nedochovanými díly týkajícími se Tristana a Isoldy byla druhá větev *Románu o Lišákovi* (*Roman de Renart*) asi z roku 1175 a jedna náboženská povídka z počátku třináctého století, která se zmiňuje o básni vytvořené jakýmsi La Chèvrem:

„qui rimer valt / L`amor de Tristan et d'Isaut“.³

3.1. Rukopisy a autoři vybraných verzí

Tato část stručně předkládá dochované informace o rukopisech a známých autory různých verzí legendy o Tristanovi a Isoldě. Je třeba zdůraznit, že některé rukopisy se zachovaly pouze jako fragmenty, z francouzských verzí není ani jedna zcela kompletní. Pro literární historii to představuje velkou ztrátu, protože každý autor má k této látce poněkud odlišný přístup. Kompletní jsou pouze některé nefrancouzské texty, jako například Norská sága.

3.1.1. Thomas: *Tristan et Yseut*

Thomasova verze legendy o Tristanovi a Isoldě je nejstarší dochovanou verzí. Byla vytvořena v Anglii na dvoře Jindřicha II. Plantageneta mezi léty 1170 až 1173. Autor ji napsal ve francouzštině osmislabičným veršem se sdruženými rýmy, jak bylo běžné v poslední třetině dvanáctého století. Tento vzdělaný romanopisec byl

³ Marchello-Nizia, Ch.: cit. dílo, s. XVI.

V češtině: jenž chce veršovat o lásce Tristana a Isoldy.

s největší pravděpodobností klerikem, zabýval se morálkou a kromě toho také ovládal středověku rétoriku. Jeho verze Tristana a Isoldy je označována jako „kurtoazní“, zaměřuje se na kurtoazní lásku a její základní témata, především na utrpení milenců.

Thomasův rukopis se dochoval pouze částečně, z původních deseti až dvanácti tisíc veršů zbylo jen 3298 veršů, rozdělených do šesti fragmentů. Nedávno nalezený rukopis z Carlisle, spojující vyznání a rozkoš milenců po vypití kouzelného nápoje, čítá 154 veršů. Další část, krátký rukopis z Cambridge uložený v místní knihovně, se týká překvapení milenců v sadu králem Markem a Tristanova odjezdu, skládá se z 52 veršů. Dále si pak Tristan vezme za manželku Isoldu Bělorukou, tuto událost popisuje 888 veršů na rukopisu ze Sneydu, uložen je v Oxfordské knihovně. Následuje pasáž, kde Tristan mluví se sochou Isoldy a jeho manželka přiznává bratrovi, že je i po svatbě stále ještě panna, Turínský rukopis, který se bohužel ztratil, skládá se z 256 veršů. V 68 verších Štrasburského rukopisu, který shořel v roce 1870, Tristan s Kaherdinem obdivují průvod královny. Posledním zachovaným je fragment Douce, který v 1880 verších popisuje jak Tristan přestrojený za malomocného a kajícíka, navštěvuje Isoldu. Vyličeána je i smrt obou milenců.

3.1.2. Bérout: *Tristan et Yseut*

Autorem druhé nejstarší verze je Bérout, normandský básník a žonglér. Tento fragment pochází pravděpodobně z roku 1181, novodobí kritici jsou však přesvědčeni, že jde o starší zpracování legendy.

Nalezený rukopis se nedochoval celý, chybí mu začátek a konec, rukopis je místy poškozený a nečitelný, například uprostřed textu chybí některé verše a vyskytují se v něm i chyby. Dochovala se pouze jediná kopie ve francouzské Národní knihovně. Sestává se ze 4485 veršů. Tato verze se soustřeďuje na popis neodolatelné hříšné lásky, bývá nazývána „prostá“ nebo „nekurtoazní“, kvůli své hrubší a archaické povaze.

Dochovaná část začíná rozhovorem Tristana a Isoldy předstírajícími svou nevinu před králem Markem, který je ve skrytu poslouchá. Dále popisuje lásku Tristana a Isoldy a nástrahy, které jim kladou Mark a zrádní baroni. Baroni milence

špehují, a protože se Tristan obává, že by mohl být jejich láska prozrazena, barona Denoalana a Godoína zabije.

3.1.3. Marie de France: *Le Lai du chèvrefeuille*

Marie de France žila ve Velké Británii na dvoře Jindřicha II. a Aliénor d'Aquitaine, byla to velice vzdělaná první ženská básnířka, ovládala francouzštinu, latinu, angličtinu i bretonštinu. Napsala více děl, jako například *Isopet* nebo *Purgatoire de saint Patrice*. Své *Lais* pravděpodobně vytvořila mezi lety 1160-1170. *Le Lai du chèvrefeuille* je součástí této sbírky veršovaných povídek. V *Histoire de la littérature française* je lai charakterizován jako slovo keltského původu, které nejprve označovalo hudební skladbu hranou žongléry na malou harfu nebo na niněru, pak šlo o zpěv s doprovodem harfu určený k oslavování úžasných událostí a nakonec se z něho stalo pouze vyprávění o těchto událostech.⁴ Jako autorku ji velmi zajímají psychologické rozpory a popisy okolí a povah. *Le Lai du chèvrefeuille* se skládá ze 118 osmislabičných veršů a je nejkratším z *Lais*.

3.1.4. *Folie Tristan*

Folie Tristan má dvě verze, bernskou a oxfordskou, obě pocházejí z druhé poloviny dvanáctého století. Jedná se o doplnění k francouzským románům o Tristanovi a Isoldě, naneštěstí se ani tyto texty nezachovaly v původním stavu. Bernská *Folie Tristan* má 572 veršů, vztahuje se k běžně rozšířené verzi a k Bérulově textu. Naproti tomu verze z Oxfordu odkazuje na Thomase a skládá se z 998 veršů. Thomas tuto pasáž ve svém textu vynechal z důvodu nekurtoaznosti této scény.

3.1.5. Staronorská sága

Norská sága je překladem Thomasovy verze, na objednávku norského krále Haakona Haakonarsona byla roku 1226 přeložena jistým bratrem Robertem do staré

⁴ Brunel, P., a kol.: *Histoire de la littérature française – Du moyen age au XVIIIe siècle*, Bordas, Paříž 2001, s. 31.

norštiny, která se blíží dnešní islandštině, pod názvem *Tristramssaga ok Ísöndar*. Autor měl k dispozici úplnou Thomasovu verzi, ale podle porovnání dochovaných fragmentů jeho verze pozměnil některé pasáže nebo dokonce vynechal či něco naopak přidal, avšak velká část zůstala pouze překladem, takže máme alespoň zprostředkovaný přístup k celé verzi tohoto francouzského autora.

Bratr Robert pravděpodobně pocházel z Anglie a předpokládá se, že patřil ke klášteru Lyse u Bergenu. Jedním ze znaků jeho stylu je předjímání toho, co se stane, působí jako vševědoucí vypravěč, který čtenáři občas naznačí, co se bude dít dál nebo jak celý příběh skončí. Jeho text má v sobě zvláštní vyprávěcí efekt, uvádí jména některých postav až nějakou dobu poté, co se v příběhu objeví, například u Tristanovy matky. Lacroix a Walter se domnívají, že nejde o náhodu, ale spíše o úmyslný estetický záměr.⁵

Přepis tohoto díla se zachoval ve třech manuskriptech na papíře ze sedmnáctého a osmnáctého století. První je z poslední čtvrtiny sedmnáctého století, dochovaný ve sbírce Arna-Magnæana v Kodani. Druhý je z roku 1688, uložený v Národní islandské knihovně v Reykjavíku. Poslední pochází z počátku osmnáctého století a nachází se na stejném místě jako ten předešlý rukopis. Dále jsou k dispozici čtyři listy na dvou pergamenech, první tři listy se nalézají také ve sbírce Arna-Magnæana. Čtvrtý list, který byl nalezen jako poslední, fragment Reeves, je v Kongresové knihovně ve Washingtonu.⁶

3.1.6. Gottfried ze Štrasburku: *Tristan und Isolde*

Pro zajímavost zmiňují také německého autora a jeho verzi legendy o Tristanovi a Isoldě. Tato verze byla napsána mezi lety 1200 až 1210. Vychází stejně jako Staroorská sága z Thomasova textu, ale nebyla dokončena, končí Tristanovým rozhodnutím vzít si Isoldu Bělorukou. Od Norské ságy se liší v některých detailech. Někteří pozdější němečtí autoři se snažili toto dílo doplnit a dokončit.

⁵ Lacroix, D., Walter Ph.: *Tristan et Iseut: Les poèmes français, La saga norroise*, Librairie générale française, Paříž 2009, s. 500.

⁶ Držíme se zde francouzského překladu vydaného v edici: Lacroix, D., Walter Ph.: *Tristan et Iseut: Les poèmes français, La saga norroise*, Librairie générale française, Paříž 2009, s. 489 – 490.

3.2. Shrnutí vybraných verzí

Jako základ je zde použita především Béroutova a Thomasova verze, ostatní spíše jako doplnění. Příběh legendy o Tristanovi a Isoldě začíná popisem života Tristanových rodičů, tato část se ani v jednom z francouzských rukopisů nezachovala, vhodným doplněním je tedy Staronorská sága. Zajímavé je i porovnání některých odlišností textu Gottfrieda ze Štrasburku.

Tristanův otec, zde zmiňovaný jako Kanelangres, se v německých verzích se jmenuje Rivalin, toto jméno pak bude používáno v celé práci, protože se blíží původnímu francouzskému tvaru jako většina jmen v této verzi. Bratr Robert popisuje ve své verzi krásného, chrabrého a nadaného mladého muže žijícího v Bretagni, který se vydal do Anglie do Cornwallu. Dostal se do Tintagelu ke králi Markovi, začal žít na jeho dvoře a sloužit mu. Zamiloval se do královny krásné sestry Blensinbil, v německých verzích Blanchefleur, které je opět bližší francouzské dikci, a proto zde výhodnější. I ona se zamilovala do něho, jejich láska má po většinu doby kurtoazní podobu, spíš jde o vzdálené zbožňování. Když se Rivalin v turnaji zraní, stane se jejich láska i tělesnou, počnou spolu Tristana, aniž by kdokoli o jejich lásce věděl. Ještě před Tristanovým narozením je vypravěčem zmíněn jeho smutný osud.

Rivalin se po návratu do své země oženil s Blanchefleur, zanedlouho však byl zabit v bitvě, jeho žena začala z velké bolesti nad ztrátou své lásky rodit a hned po narození dítěte zemřela. Z Tristana se tedy hned po narození stal sirotek. Už od prvního okamžiku tu autor ukazuje, jak budou v Tristanově životě štěstí a radost spojeny s neštěstím a smutkem tak, jako je jeho narození nejtěsněji spojeno se smrtí obou rodičů. Tento protiklad je několikrát zdůrazňován i v dalším průběhu děje.

Věrný Rivalinův vazal, maršál Roald, rozhodl, že je potřeba dítě pokřtít, právě kvůli neštěstí jeho rodičů mu vybral jméno Tristan, právě kvůli neštěstí jeho rodičů, a vzal si ho za vlastního. Tristan byl jako mladý muž unesen normanskými obchodníky, protože se jim líbil. Řízením osudu se dostal na dvůr krále Marka, který si ho oblíbil, aniž by věděl, že je to jeho synovec. Po dlouhém hledání ho našel jeho adoptivní otec a všem oznámil, kdo ve skutečnosti Tristan je.

Spolu s rytíři, které mu poskytl jeho strýc se vydal, domů do Erménie či Parménie, jak ji nazývá Gottfried ze Štrasburku, aby svou zemi dobyl zpět.

Ve francouzských verzích se tato země nazývá Loonnois. Po vítězství předá své království Rualtovi a jeho synům a vrací se do Tintagelu, kde mu jeho bezdětný strýc, král Mark, slibuje, že se stane jeho dědicem.

Irové už po několik let vymáhali tribut na Anglii, podle něho měli dostat šedesát chlapců. Tristan tomu zabránil vítězstvím s souboji s Moroltem, bratrem irské královny. Při boji se odlomily kousky Tristanova meče a zaklesly se v Moroltově lebce, jeho lidé je pak našli a předali jeho sestře a neteři. Tristan sám byl během souboje zraněn otrávenou čepelí, a jeho stav se začal zhoršovat, dokonce se od něj odvrátili všichni přátelé, kvůli zápachu vydávaným jedem. Jedině královna Isolda by uměla jeho rány vyléčit, proto se za ní vydává.

Po příjezdu do Irska měl Tristan strach, že ho poznají podle jména jako Moroltova vraha, proto si nechává říkat přesmyčkou Tantris, v norštině má toto jméno podobu Trantris. Na irském dvoře mu královna nadaná velkými léčitelskými schopnostmi, zhojí jeho rány a Tristan se může vrátit zpět do Cornwallu.

Editoři knihy *Tristan et Yseut – Les poèmes français, La saga norroise*⁷ ve svém komentáři poznamenávají, že se v prepisu rukopisu vyskytují chyby v názvech, místo Bretagne písaři chybně opsali Bretland, a Cornwall (francouzsky Cornouaille) se stává Kornbretalandem.

Po návratu Tristan vypráví, co zažil v Irsku. Šlechtici dostali strach, aby se jim nechtěl pomstít, když se od něho v nemoci odvrátili. Těmito obavami začínají Tristanovy nesnáze. Vymysleli tedy proti němu plán: přemluvili krále Marka, aby se oženil a jako dědice měl vlastního potomka, ne Tristana, jak mu to přislíbil. Tito vazalové jsou označováni především jako „félons“, zrádci, protože vystupují jako úhlavní protivníci lásky Tristana a Isoldy.

Krále však sňatek příliš nelákal, měl svého synovce velice rád a spokojil by se s tím, kdyby království po něm zdědil on. Přesto se nakonec nechá přesvědčit a souhlasí s radou svých vazalů ohledně výběru nevěsty. V některých verzích i sám Tristan svého strýce přemlouvá, aby se oženil. Doporučili mu Isoldu, dceru irského krále, Mark nakonec prohlašuje, že se neožení s žádnou jinou než s ní.

Pohnutky krále Marka mohou mít v této části dvě různá vysvětlení. Mohl souhlasit se sňatkem, protože věděl, že získat Isoldinu ruku je obtížné, a doufal, že

⁷ Tamtéž, s. 537.

tak uchlácholí své vazaly a z ženění po němž netouží sejde. Jiný možný výklad je ten, že se králi Isolda líbí, podle toho jak ji popsal Tristan.

Gottfried ze Štrasburku říká ve svém textu v pasáži týkající se volby královny nevěsty, že existují některé knihy, které popisují, jak se jedna vlaštovka vydala z Cornwallu do Irska, kde vzala ženský vlas, aby si mohla postavit hnízdo (netuší, jak věděla, že se tam ten vlas nachází). Autorovi přijde směšné, že Tristan i s ozbrojeným oddílem vyplul na moře za dobrodružstvím, aniž věděl, jaký je cíl a délka plavby, a dokonce aniž by věděl, koho hledá. Tak ironizuje verzi Eilharta z Obergu, který popisuje podobnou scénu.

Tristan odjíždí do Irska a pro jistotu vydává sebe a svůj doprovod za obchodníky. Po příjezdu zjistí, že se v zemi usadil drak a že král slibuje ruku své dcery a polovinu království tomu rytíři, který draka porazí. Tak se sama nabízí odpověď na otázku, jak Isoldu získat. Tristan se tedy vydal bojovat s drakem. Porazil ho, usekl mu jazyk, uschoval si ho a odešel. Dračí jazyk měl však v sobě jed, který se Tristanovi rozšířil po celém těle, a Tristan pak omdlel. K místu boje se dostal jeden lstivý senešal, uviděl dračí mrtvolu, usekl jí hlavu, aby mohl prokázat, že draka zabil on, a Isoldu dostat za ženu. Domníval se totiž, že vítěz tohoto boje zemřel.

Když se to Isolda dozvěděla, odmítla si senešala vzít. Vyšla se spolu s matkou na bojiště, aby se přesvědčila, kdo skutečně draka zabil. Nalezly tam otráveného Tristana. Tajně ho nechaly odnést ke královně a vyléčily ho. V této verzi má královna důležitou úlohu, protože bez ní by Tristan už dvakrát zemřel. V jiných verzích však vděčí za vyléčení pouze princezně Isoldě. Odborníci zabývající se touto tematikou, také poukazují na možnost, že se Tristan do Isoldy zamiloval, už v době, kdy ho ošetřovala.

Tristan lstivě skrývá, kdo ve skutečnosti je, protože jinak by byl jeho život v nebezpečí. Když senešal přijde žádat svou odměnu, Isoldinu ruku, vyzve ho Tristan na souboj, protože ve skutečnosti zabil draka on.

Tu přichází důležitý moment pro Tristanův život. Jednoho dne, když se Tristan koupe, si princezna Isolda prohlíží jeho meč a zjistí, že on musí být vrahem jejího strýce. Úlomky meče, které byly nalezeny v Moroltově lebce totiž zapadají do poškozeného meče. Ihned chce pomstít svého strýce a Tristana zabít. Tristan ji však přesvědčí, aby ho nezabíjela. Vždyť ho už dvakrát zachránila, kromě toho se přece

má být za její čest se senešalem. Isolda zabrání v pomstě i královně, ta pak dokonce vyprosí pro Tristana u krále milost. Své postavy autor tohoto textu příliš nepopisuje, nechává čtenáře postupně poznávat jejich charakter podle skutků, které konají, jako například Isoldinu dobrotu, když zachrání zraněného Tristana, nebo její rozum a odpovědnost, když ho přes záchvat nenávisti nezabije.

Tristan prokáže, že draka zabil on a žádá o Isoldinu ruku pro krále Marka, což přinese mír anglickému i irskému království, otec souhlasí. Před odjezdem připraví Isoldina matka kouzelný nápoj lásky a dá ho Brangien, služebné doprovázející Isoldu, aby ho dala vypít jí a králi Markovi o svatební noci. Při odjezdu Isolda oplakává své bližní, které opouští, Tristan ji něžně utěšuje. Toto gesto je možné považovat za výraz jeho náklonnosti, předjímající jejich budoucí lásku, nebo jen jako gesto úcty k budoucí příbuzné.

Během plavby nastává v životě Tristana a Isoldy hlavní osudový zlom. Na lodi si nechají přinést občerstvení, ale páže se zmýlí a Tristanovi dá omylem napít kouzelného nápoje, a ten se o polovinu rozdělí s Isoldou. V některých verzích jim nápoj místo pážete přinese sama Brangien, buď si ho splete s vínem, nebo jí Isolda rozkáže přinést jed, a Brangien místo něj přinese nápoj lásky. Pod jeho vlivem jsou okamžitě zasaženi neodolatelnou láskou.

V tomto místě začíná zachovaný fragment Thomasova textu, který popisuje soužení milenců, když se nezadržitelně blíží k anglickým břehům. Daleko více než Staronorská sága se soustřeďuje na pocity milenců. Isolda tu vyjadřuje svou lásku k Tristanovi hrou s podobně znějícími slovy: l'amour (láska), la mer (moře), l'amer (hořký).

„Si vus ne fussez, ne fusse,
Ne de l'amer rien seüse.
Merveille est k'om a mer ne he
Que si amer mal en mer set,
E que l'anguisse est si amere!
Si je une foiz fors en ere,
Ja n'enteroie, ce quit.“⁸

⁸ Lacroix, D., Walter Ph.: cit. dílo, s. 332.

Tristan je zpočátku zmaten hrou se slovy, ale nakonec pochopí a sám své city vyjádří naplno. Když se oba milenci vyznají ze svých citů, oddají se tělesné touze. Jenom Brangien ví o jejich lásce, ale slíbila, že jejich tajemství ochrání. Během plavby se nedokáží neoddát své lásce, přestože vědí, že to není správné.

Po příjezdu do Tintagelu se koná svatba Marka a Isoldy, ale před svatební nocí přesvědčí Isolda Brangien, aby zaujala její místo v manželském loži, protože sama už není panna. Brangien stráví s Markem noc a k ránu se potají vymění s Isoldou, takže manžel nic nepozná a myslí si, že byl stále se svou ženou. Touto klíčovou scénou končí první fragment Thomasova rukopisu. Rukopis je zde neúplný, sice některá slova chybí, ale přesto je jasné, co se odehrává.

„Quant li reis ot...
Branguain est del...
E la reine i es...
Aprés le vin o...
Issi k'onques ne...
Que autre fut...
Trova la de...
Si li mostre...
Si grant joie...“⁹

V dalším popisu děje pokračují Staronorskou ságou, která předcházející scény popisuje velmi podobně, jen poněkud stručněji. Isolda se pokouší zabít svou přítelkyni a služku Brangien, protože je jediná, kdo ví o jejich cizoložné lásce. Rozkáže dvěma sluhům, aby ji vzali do lesa a zabili, když jim Brangien vypráví o svém jediném provinění, že o svatební noci půjčila královně svou bílou košili, protože ona si tu svou ušpinila na lodi, je jim jí líto zabít. Když to Isoldě vyprávějí, pochopí, že mluví o tom, jak zachránila královninu čest obětováním svého panenství. V tu chvíli pochopí, že by ji Brangien nikdy nezhradila. Ta je velmi šťastná, že ji sluhové neposlechli, a žádá ji o odpuštění, což se také stane.

V češtině: Kdybyste nebyl, ani já bych nebyla, a nevěděla bych nic o lásce. Je ohromující jak někdo kdo zakouší takovou hořkou nemoc na moři a kdo se cítí hořce svírán, ne cítí nenávist vůči moři. Pokud z toho kdy vyjdu, už se k tomu nikdy nevrátím.

⁹ Tamtéž, s. 336.

V češtině: Když se král [potěšil], Brangien [odešla z postele] a [přišla] královna. Po menším jídle, [s ní Mark spal], aniž by si [všiml], že je jiná [než ta první žena], shledal ji [povolnou a vlídnou], projevila mu [velkou lásku], velkou radost [velkou něžnost].

Jednoho dne přijde do Tintagelu irský vazal, který byl zamilovaný do Isoldy. Umí výtečně hrát na harfu a král Mark mu za jeho hru slíbí cokoli, o co si požádá. Za svůj výkon chce Isoldu a krále donutí, aby mu ji dal, protože to slíbil a jink by ztratil úctu svých mužů. Tristan se však za ním vydá a získá Isoldu zpět.

Později později se krále zmocní určité podezření a podrobí královnu zkoušce. Namluví jí, že odjíždí, a ptá se, kdo se o ni má starat, na to mu královna odpoví, že samozřejmě Tristan. Když se o tom dozví pomlouvači, kteří králi radí, doporučí mu, aby Tristana vyhnal. Královo podezření zesílilo, proto nadále zkouší Isoldu, ta však jeho lest prohlédne a pomocí lži ho uchlácholí. Přesto kvůli pomluvám rozkáže, aby Tristana nežil na hradě.

Milenci začínají být opatrnější a scházejí se v zahradě, ale trpaslík Frocin o nich králi řekne, přichystá na ně past a spolu s králem se schová, aby je mohli odposlouchávat. Když se Tristan a Isolda setkají, všimnou si, že nejsou sami.

V Béroutlově podrobnějším podání milenci předstírají, že Tristan přišel prosit o přimluvu u jejího manžela, oba také zdůrazňují, jak je pomlouvají. Potom už král nemá žádné pochybnosti o jejich nevině. Později však zrádní baroni opět Marka přesvědčí, že ho Isolda podvádí s jeho synovcem, král tedy vyšle Tristana na cestu. Když se chce před odjezdem rozloučit s Isoldou, upozoruje, že na ně byl nastražena léčka, protože kolem královny postele rozsypali mouku, aby zjistili, jestli za ní někdo nepřišel. Situaci vyřeší skokem za svou milou, ale při něm se mu otevře zranění, Tristan začne krváčet a jeho krev se dostane na Isoldinu postel a na pomoučenou zem. To vede odhalení jejich vztahu. Oba milenci si přejí, aby mohli svou smrtí vykoupit svobodu a čest toho druhého.

Král je za jejich provinění odsoudil ke smrti upálením. Během cesty k vykonání trestu se Tristanovi podaří uprchnout sebevražedným skokem z kaple, ale naštěstí přežije. Mark nakonec změní Isoldin rozsudek a místo toho ji vydá malomocným. Tristan ji zachrání a spolu uprchnou do Moroiského lesa. Protože se velmi milovali, žili v něm šťastně. Živili se tím, co Tristan ulovil.

Po nějaké době potkají poustevníka Ogrina, který jim radí, aby se káli ze svých hříchů, že jim Bůh odpustí. Milenci to odmítají, svádí svou lásku na lektvar, který vypili a tvrdí, že raději živoří společně v lese. Jednoho dne byli ve spánku přistiženi králem Markem. Původně je chtěl zabít, ale když viděl, že mezi nimi leží

meč vytažený z pochvy, který tam tento den dal zcela výjimečně Tristan, a jsou oblečeni, se nad nimi slitoval, protože v něm viděl důkaz jejich nevin. Na znamení, že tam byl a smíloval se nad nimi, vymění Tristanův meč za svůj, královně vzal prsten, který jí daroval, a dá jí místo něj svůj a její obličej přikryje rukavicí, aby ji neprobudilo světlo. Milenci tak zjistí, že je Mark objevil. V té době přestal působit nápoj lásky, protože královna omezila jeho trvání na tři roky.

„L`endemain de la saint Jehan

Aconpli furent li troi an

Que cil vin fu determinez.“¹⁰

Tristan si uvědomí, co se stalo, kaje se ze svých hříchů, také mu začne chybět dvorský život a tíží ho svědomí, že nechává svou lásku žít v nuzných poměrech, místo aby žila v přepychu na královském hradě. Isolda toho rovněž lituje a chce se usmířit s králem Markem. Lásky milenců se z vášnivé šílené lásky změnila na čistou. V pokání jim Pomáhá poustevník Ogrin a usmíří je s Markem, Isolda se smí vrátit ke dvoru a Tristan je poslán do jiné země. Při rozloučení si milenci na důkaz své lásky vymění dary, Isolda mu dá svůj prsten a Tristan jí dá svého psa.

Zrádní baroni navedou krále Marka, aby Isoldu podrobil zkoušce, že neměla milostný vztah s Tristanem. Isolda musí přísahat na svaté ostatky, ale lstí zařídí, že ji po cestě přes řeku přenesou Tristan převlečený za malomocného. Královna tedy může pravdivě přísahat, že se žádný muž nedostal mezi její stehna kromě krále Marka a toho malomocného, který ji nedávno přepravil přes brod. Bérůlův rukopis končí tím, jak Tristan zabije dva zrádné barony jako pomstu za pomluvy, kterými milencům uškodili.

V Norské sáze se tyto scény odehrávají jinak, nejprve po odhalení musí Isolda dokázat svou nevinu božím soudem zkouškou s rozžhaveným železem. Použije stejnou lest jako u Bérůla a popravdě přísahá, že se jí nedotkl jiný muž než její manžel a ten, který ji přenášel přes brod. Dále pokračuje bratr Robert vyhnáním Tristana a Isoldy, kteří se uchýlí do lesa, a shodnou scénou, kdy jsou milenci objeveni Markem. Tato verze se však odlišuje tím, že není nijak omezena doba

¹⁰ Tamtéž, s. 120.

V češtině: Následující den po Svatém Janovi se dovršily tři roky určené pro účinek nápoje.

účinku kouzelného nápoje a král je sám zavolá zpět ke dvoru. S králem se usmíří, ale znovu jsou přistiženi a Tristan pak odjíždí ze země.

V Bretani pomůže vévodovu synovi Kaherdinovi, který se stane jeho přítelem, se Tristan ožení s jeho sestrou, Isoldou Bělorukou. Tato část se dochovala i v Thomasově rukopisu, kde vypravěč líčí, že se Tristan oženil, aby trochu ulevil svému utrpení z odloučení od své lásky. Chce zůstat věrný své lásce, ale ani neublížit své manželce, proto jí namluví, že kvůli nemoci s ní nemůže obcovat.

Dále se ze Staronorské ságy dozvídáme, že Isolda Běloruká svému bratrovi přiznala podobu svého manželství. Kaherdin se sice na Tristana zlobí, ale nakonec mu odpustí a vydává se s ním za Isoldou. Tato epizoda je podrobněji popisována v obou *Folie de Tristan*, kde je Tristan převlečen za blázna, aby se mohl setkat se svou milou, v náznacích mluví o všem, co se mezi nimi odehrálo, aby ho Isolda poznala.

Závěrečná část díla napsaná Thomasem se zcela zachovala, i on popisuje Tristanův převlek, jehož prostřednictvím se setká s Isoldou. Po návratu do Bretagne je Tristan smrtelně raněn otráveným ostřím, a proto pošle Kaherdina pro Isoldou, protože jen ona a její láska by ho mohly uzdravit. Žádá ho, aby na zpáteční cestě vyvěsil vílou plachtu na znamení, že je s ním Isolda, v případě neúspěchu pak černou. Rozmluvu vyslechla Tristanova manželka, zmocnila se jí žárlivost a při Kaherdinovu návratu zalže, že připlouvá loď s černými plachtami. Tristan zemře ze zármutku nad tím, že za ním nechtěla jeho milovaná přijet. V tu chvíli dorazí Isolda a zjistí, že už je její milý po smrti. Z bolesti nad tím, že ho nemohla vyléčit, že ho ztratila a že její láska zavinila jeho smrt, umírá vedle něj.

II. Cligès a Frayre de Joy et Sor de Plaser

V této kapitole své práce stručně shrnu *Cligèse*, dílo středověkého významného autora románů Chrétiena de Troyes a okcitánský text *Frayre de Joy et Sor de Plaser* ze 14. století napsané neznámým autorem. Obě tato díla spojují lásku a kouzla, v závěru je srovnám s mýtem o Tristanovi a Isoldě.

1. Cligès

V *Histoire de la littérature française* je 12. století popisováno jako období změn ve feudální společnosti, kdy se umění rozvíjelo na šlechtických dvorech a díky rozvoji lyrické poezie se posléze objevil nový žánr výpravný, a to román. Vycházel především z kurtoazního pojetí lásky a světa. Měl vyjadřovat ideál života tehdejší společnosti a příležitostný útěk ke snu. Kurtoazní román spojuje kouzelný svět a aristokratický život.¹¹

Romány se dělily podle své tematiky, „Cligès“ patří mezi romány bretagneského cyklu, které těžily z keltských legend. Často zpracovávaly tematiku Artuše a rytířů kulatého stolu.

Život šampaňského truvéra Chrétiena de Troyes není příliš znám, byl ve službách Marie de Champagne, dcery významné podpůrkyně umění Alienor d'Aquitaine. Jeho tvorbu můžeme tedy klást zhruba do let 1164 až 1190. Chrétien je považován za jednoho z největších středověkých spisovatelů s velkým vlivem na literární tvorbu až do dneška.

Není jasné, zda Chrétien de Troyes bylo jeho skutečné jméno nebo si ho jen vybral. Slovo „Chrétien“ znamená křesťan. Někteří odborníci se domnívají, že šlo o židovského konvertitu Rachi de Troyes, který si změnil své jméno na Chrétien na znamení svého přestupu ke křesťanství. Je to však pouhá hypotéza. Předložka „de“ mohla značit jeho příslušnost ke šlechtickému stavu. Nejpravděpodobnější vysvětlení

¹¹ Brunel, P., a kol.: cit. dílo, s. 29.

je, že z Troyes pocházel nebo v něm působil, podobně jako je tomu v případě Marie de France, jejíž přídomek také jen vypovídá o zemi jejího původu. Jiní se domnívají, že si jméno Troyes vybral z antických Homérových děl, kvůli jeho homofonii s městem Trója, Troie ve francouzštině. Mělo by to značit jakési mytické dědictví tohoto města, protože Francouzi z ní dlouho odvozovali svůj původ. Ukazovalo by to na autorovo sebevědomí, které se projevuje i v jeho dílech, kde často vychvaluje sám sebe.

Informace o jeho životě máme pouze z vlastních poznámek v jeho díle, které naznačují, že šlo o vzdělaného muže. Dufournet a Lachet¹² ho označují za klerika, avšak Brunel¹³ je přesvědčen, že nemusel mít tuto náboženskou funkci, ale pouze vědomosti odpovídající tomuto stavu. Byl dvorním spisovatelem, a proto často psal na objednávku svého mecenáše nebo mecenášky, jak bylo v té době zvykem u většiny spisovatelů. Jako ostatní autoři vyzvedává ve svých dílech nejen slávu svého chleboďárce, ale i svou vlastní.

„Cretiens seme et fet semance
D'un romanz que li ancomance,
Et si le sem an si bon leu
Qu'il ne puet estre sanz grant preu,
Qu'il le fer por les plus prodome
Qui soi en l'anpire de Rome:
C'est li cuens Pheilupes de Flandres,
Qui miaux vaut ne fist Alixandres,
Cil que l'an dit qui tant fu buens;
Mes je proverai que li cuens
Vaut miauz que cil ne fist assez;
Car li ot en li amassez
Toz les vices et toz les maus
Don li cuens est mondes et saus.“¹⁴

¹² Dufournet, J., Lachet, C.: *La littérature française du Moyen Age, I. Romans et chroniques*, GF Flammarion, Paříž 2003, s. 171.

¹³ Brunel, P.: cit. dílo, s. 34.

¹⁴ de Troyes, Ch.: *Perceval ou le Conte du Graal*, GF Flammarion, Paříž 1997, s. 38.

Takto v prologu k *Percevalovi* zmiňuje Chrétien na začátku své jméno a vyzvedává nejen své zásluhy, ale především vychvaluje svého mecenáše Filipa Flanderského.

Někdy také vyjmenovává díla, která již napsal. Jedině proto víme, že napsal svou vlastní verzi Tristana a Isoldy pod názvem *Del roi Marc et d'Ysalt la Blonde*, tato verze se však nezachovala. Podobně také nemáme k dispozici jeho nápodoby Ovidia.¹⁵

Většina jeho děl se naštěstí neztratila, kolem roku 1170 napsal *Érec et Énide* popisující život artušovského rytíře po svatbě s jeho láskou. Chrétien de Troyes se zde zabývá problémy neslučitelnosti rytířských pravidel a manželského života. Základem jejich lásky je Érecova chabrost, ale po svatbě už se Érec na žádné výpravy nevydává, kvůli své lásce zanedbává rytířské povinnosti, a proto o něm jeho manželka začne pochybovat. Érec to chce napravit svým odchodem za dobrodružstvím, Énide ho sice následuje, avšak její manžel jí za výčitky zakáže s ním mluvit. Tento konflikt po mnoha příhodách skončí smířením manželů. Chrétien de Troyes se zde zabývá myšlenkou, co s kurtoazií, když se tato láska naplní manželstvím, s manželstvím totiž kurtoazie příliš nepočítá.

Jeho dalším dílem je *Cligès*, napsaný o šest let později. Mezi léty 1177 až 1181 vytvořil román *Le chevalier à la charrette*, popisující rytířské skutky Lancelota, rytíře kulatého stolu, a jeho cizoložnou lásku ke Guinevěře, manželce krále Artuše. Chrétien toto dílo nedokončil, přestože námět románu mu byl pravděpodobně zadán jeho patronkou Marie de Champagne, ale jeho problémové zaměření mu příliš nevyhovovalo. Dokončil ho později Geoffroy de Lany.

Ze stejné doby pochází *Yvain ou le chevalier au lion*, kde Chrétien víc než jinde využívá magických prvků. Rytíř Yvain se po svatbě s vílou Laudine vydává konat rytířské skutky. Slíbí své ženě, že se do určité doby vrátí, ale během svých dobrodružství na ni zapomene, a proto ho už jeho žena nechce vidět. Na čas ze ztráty

V češtině: Chrétien se je a jeho osivo, to je román, který začíná a který zasívá na tak dobrém místě, že nemůže nebýt bez velkého užitku, protože ho dělá pro nejmoudřejšího muže, který je v Římské říši: je to hrabě Filip Flanderský, který je lepší než Alexandr, ten, o němž říkáme, že byl velice udatný. Ale já dokážu, že hrabě je lepší než on, a o mnoho, protože má všechny ctnosti a je čistý a zbavený všech nedostatků.

¹⁵ Brunel, P., a kol.: cit. dílo, s. 34.

Laudine dokonce zešílí, ale nakonec se mu rozum vrátí a snaží se své provinění napravit.

Posledním románem Chrétiena de Troyes je *Perceval ou le Conte du Graal*, kde se autor snaží přiblížit ideál kurtoazního rytíře směřujícího až k rytířství mystickému. Tento román má v sobě více náboženské tematiky než jeho ostatní díla. Dozvídáme se zde o Percevalově životě a jeho úsilí stát se rytířem. Setkání s Grálem pokazil, jak se později dozvídá, protože se na něj nezeptal a proto už ho nemůže získat. Grál představuje nádobu, do které údajně Josef z Arinatie zachytil krev Ježíše Krista při jeho ukřižování. Jedná se o posvátný symbol vyskytující se především v artušovské legendě. Účinek Grálu není zcela znám, v *Percevalovi* by měl mít léčivé schopnosti.

Pak příběh přechází k popisu Gauvainových dobrodružství, která jsou kurtoaznější než ta Percevalova. Na konci příběhu se opět krátce objevuje Perceval a dozvídá se o chybách, které udělal. Autor v tomto díle propojuje artušovskou tematiku s mystickou legendou. *Perceval ou le Conte du Graal* zůstal však nedokončen a není známo, kam chtěl autor Gauvainův a Percevalův příběh dovést. Text je přerušen v polovině věty; pochopení románu je tím ztíženo, naznačené tajemství zůstává bez odpovědi. Většina odborníků se domnívá, že Chrétien de Troyes zemřel v průběhu práce na tomto díle.

Oblibu díla dokazuje velký počet autorů, kteří vycházeli z Percevalova příběhu, Manessier napsal ve 13. století *La continuation de Perceval*, Robert de Boron vytvořil *L'estoire du Graal*. Dalším dílem s podobnou tematikou byli *Perlesvaus*, *Li haut livre du Graal*, *La queste del Sainte Graal* a *La mort du roi Artu*. Význam díla můžeme sledovat do dneška, kdy námět bývá spojen s oblibou zfilmován, asi nejznámější je *Excalibur* z roku 1981.

Vedle těchto význačných románů napsal Chrétien de Troyes ještě dílo *Philomena* inspirované Ovidiovými *Proměnami* a také dvě písně o lásce, u nichž není zcela jisté, zda byl skutečně jejich autorem. Tyto texty patří mezi jeho nejranější tvorbu.

Cligès, jedno z děl, jimiž se tato práce zabývá, je druhým významným románem Chrétiena de Troyes. Propojuje se zde bretaňská tematika představovaná artušovskou legendou s orientálním prvkem falešné smrti.¹⁶ Román se dělí na dvě části, v první z nich je vyličen příběh Cligèsových rodičů, byzantského prince Alexandra a Soredamors. Alexandr se vydává za dobrodružstvím a dorazí až na dvůr krále Artuše, kde se zamiluje do Artušovy sestry Soredamors. Později si ji vezme za ženu a mají spolu syna Cligèse.

Když Alexandr odejde ze země, uchvátí byzantský trůn jeho mladší bratr Alis. Ztrátu trůnu nakonec Alexandr přijímá pod podmínkou, že se Alis nikdy neožení a korunu nechá Cligèsovi. Po smrti bratra a jeho ženy se Alis na doporučení svých rádců rozhodne, že se navzdory slibu ožení. Vybere si mladou a krásnou německou princeznu Fenicii. Ta se však zamiluje do Cligèse, mladého a krásného muže, synovce svého budoucího manžela, a odmítá tuto situaci, sama říká, že se nechce stát druhou Isoldou. Je zde jasný odkaz na mýtus o Tristanovi a Isoldě.

Dufournet a Lachet se domnívají, že ke spojení Alise, Cligèsova strýce, vládce Konstantinopole, a Fénicie dcery německého císaře, byl Chrétien možná inspirován plánovaným spojenectvím Fridricha Barbarossy a byzantského císaře Manuela Komnénéa.¹⁷ Střídají se zde scény s válečnickou tematikou a citové okamžiky jemně vykreslující lásku Cligèse a Fenicie.

Kouzelnice Thessala je Feniciina chůva, od malička se o ni starala a je jí bezvýhradně oddána, a proto se rozhodne, že Fenicii pomůže. Za pomoci svého čarodějného umění namíchá kouzelný nápoj pro Alise, který ho přesvědčí, že s ním jeho manželka strávila noc, i když to tak není, protože se mu to ve skutečnosti pouze zdálo. Cligès vykonává v této době mnoho rytířských skutků, například zachrání unesenou Fenicii. Později Cligès odjíždí do Británie za svým strýcem králem Artušem, protože ho o to žádal jeho otec, když umíral. Na Artušově dvoře se setkává s mnoha významnými rytíři kulatého stolu, kteří ho obdivují za jeho bojové umění. V té době se stále oba milenci trápí, zda ten druhý opětuje jejich lásku. Tu si vyznají si ji až po Cligèsově návratu do Konstantinopole. Když Cligès touží se svou milou

¹⁶ Dufournet, J., Lachet, C.: cit. dílo, s. 186.

¹⁷ Dufournet, J., Lachet, C.: cit. dílo, s. 186.

uprchnout do ciziny, ale Fenicie však odmítá, nechce, aby ostatní jejich lásku považovali za hříšnou, podobně jako v případě Tristana a Isoldy.

Thessala tedy namíchá další kouzelný nápoj, jenž u Fenicie navodí stav podobný smrti. Mezitím nechá Cligès tajně vyrobit feniciinu hrobku tak, aby ji z ní později mohl vyzvednout. Dále prostřednictvím svého poddaného Jana objeví věž ve skryté zahradě, kam chce svou lásku ukrýt. Když Fenicie vypije lektvar a vypadá jako mrtvá, snaží se lékaři císaře Alise mučením a týráním císařovna těla prokázat, že je naživu, ale bez úspěchu, kdy jsou po zásluze potrestáni. Po pohřbu vyjme Cligès Fenicii z hrobky a ukryje ji ve věži a milenci se v klidu mohou oddávat jeden druhému. Kvůli nápoji navozujícímu zdání smrti bývá toto dílo nazýváno také *Cligès ou la fausse mort*. Když jsou milenci odhaleni rytířem Bernardem, který je náhodou přistihne v zahradě, jsou nuceni uprchnout. Pomáhají jim v tom především Thessala a Cligèsův nevolník Jan.

Po nějaké době se milenci vracejí do Konstantinopole spolu s vojenskou pomocí Cligèsova strýce králce Artuše, aby Cligès získal, co mu poprávu náleží. Mezitím však Alis zemře, Cligès a Fenicie už nemusejí svou lásku skrývat a mohou se vzít, jak po tom oba touží. Na závěr ještě autor líčí idylický manželský život obou milenců.

Chrétien de Troyes v tomto díle vyzvedává morálku. Cligès měl právo se vzbouřit proti svému panovníkovi, když porušil daný slib, že se neožení a že se Cligès stane jeho dědicem.

2. Frayre de Joy et Sor de Plaser

V moderní francouzštině *Frère de Joie et Sœur de Plaisir*, česky bychom mohli říct *Bratr radosti a Sestra potěšení*, pochází ze 14. století, text je psán okcitánsky a byl vzorem pro tematiku pohádky o Šípkové Růžence. Dílo se sice odehrává v rytířském a dvorském prostředí, ale vzdaluje se od fin amor, neboli

dvorské lásky.¹⁸ Je to dáno tím, že v době, kdy bylo toto dílo napsáno už kurtoazní láska nezaujímal tak významné postavení jako ve 12. a 13. století. To dílo bylo sice napsáno později než ostatní díla analyzovaná v této práci, mají společnou tematiku lásky a kouzel.

Ve *Frayre de Joy et Sor de Plaser* se stále vyskytuje mnoho kurtoazních prvků. Láska hlavních hrdinů je po velkou část příběhu mimomanželská, vyskytují se zde nadpřirozené prvky jako v bretaňských románech, mezi něž se *Tristan a Isolda* a *Cligès* řadí. Základní spojení tohoto okcitánského díla s tristanovskou legendou představuje neodolatelná vášeň, která vede k porušení dvorských zásad. Tematikou „živé-mrtvé“ se *Frayre de Joy et Sor de Plaser* shoduje s *Cligèsem*: obě hlavní hrdinky se nacházejí po určitou dobu ve stavu velmi podobném smrti a obě díla končí svatbou milenců.

Okcitánská literatura, ve své době velmi slavná, je dnes bohužel zapomínána a je naopak bývá zdůrazňována díla psaná v langue d'oïl, z níž se vyvinula současná francouzština. Tato literatura však měla i vliv mimo Francii, například v Itálii Francesco Barberino jehož přičiněním se nám zachovala díla některých provenšálských trubadúrů, kteří by jinak byli zapomenuti.¹⁹

Text „Frayre de Joy et Sor de Plaser“ se dochoval ve dvou rukopisech s drobnými mezerami. Jeden pochází z druhé poloviny 14. století je psaný na papíře na 46 listech a patřil do sbírky Libri,. Druhý rukopis, Estanislaua Aguiló doplňuje mezery prvního. Pochází rovněž ze 14. století je sice delší, ale v horším stavu.²⁰

Jedná se o okcitánské novas, do češtiny bychom je mohli přeložit jako veršované povídky či příběhy, i když příklad není úplně přesný. Na rozdíl od žánrů pěstovaných dříve už nejde o zpívané, ale o mluvené dílo, protože se od něho oddělila hudba, která se stala svébytným uměním. Přesto se dochovalo víc písní trubadúrů než vyprávěné poezie, což je způsobeno větším zájmem provenšálského publika o písně.

¹⁸ Thiolier-Méjean, S.: *Une Belle au Bois Dormant Médiévale: Frayre de Joy et Sor de Plaser*, Univesité Paris IV 1996, s. 1.

¹⁹ Tamtéž, s. 21.

²⁰ Tamtéž, s. 149-151.

Podle Jeana-Michela Caluwého byly tyto novas úzce spojené s trubadúrskou lyrikou.²¹ Básník většinou vypráví něco, co slyšel či zažil jako například v *Nouvelle du Perroquet*²², kde zdůrazňuje, že byl přímým svědkem toho, co se odehrálo, proto se děj příběhu obvykle obrací do minulosti.

Od 13. století dostává tento žánr také psanou podobu. Často se v něm vykytují fantastické, kouzelné či překvapivé prvky. Tato díla neměla jen pobavit, ale i vzdělat a svému publiku přinést nějaké poučení. Tato díla jsou provázána s lyrikou v odkazech na trubadúry jako autority v oboru dvorské lásky, nebo poučení z nějakého dobrodružství.²³ Například dílo *Roman d'Esther* mělo dávat poučení a vzdělání ženám.

V okcitánských povídkách je v centru dění dáma, někdy je dokonce i jen pasivní, jindy může mít i velmi aktivní roli, a podle S. Thiolier-Méjeanové pak dáma připomíná spíše hrdinku fabliaux.²⁴ Také se v těchto povídkách často vyskytuje žárlivý manžel, a tato žárlivost ohrožuje kurtoazní lásku, hlavně její přemíra, kdy manžel svou ženu zavírá někam před ostatními.

S. Thiolier-Méjeanová zdůrazňuje, že ve 13. století byly v novas vyzvedávány „staré dobré časy“, protože došlo ke změnám ve společnosti, způsobeným ekonomickými zvraty a soustředěním moci do měst, ale hlavně úpadkem šlechtických dvorů.²⁵

V prologu *Frayre de Joy et Sor de Plaser* se představuje sám autor v první osobě a říká, že ho jedna dáma požádala, aby složil povídku. Znovu se autor objevuje až na konci vyprávění. O tomto autorovi jinak nic nevíme; dozvídáme se však, proč tento příběh píše se svým rodným jazyce a kvůli čemu ho píše:

„Sitot Francess a bel lengatze
No-m pac en re de son linatge
Car son erguylos ses merce,
E-z erguyll ab mi no-s cove,

²¹ Caluwé, J.-M.: *Du Chant à l'enchantement. Contribution à l'étude des rapports entre lyrique et narratif dans la littérature provençale du XIIIe siècle*, Université de Gand, 1993, s. 304 In: S. Thiolier-Méjean: *Une Belle au Bois Dormant Médiévale: Frayre de Joy et Sor de Plaser*, Univesité Paris IV, Paříž 1996, s. 10.

²² Thiolier-Méjean, S.: cit. dílo, s. 53.

²³ Tamtéž, s. 62.

²⁴ Tamtéž, s. 5.

²⁵ Tamtéž, s. 61.

Car entre-ls francs humils ay apres;
Per qu`eu no vull parlar frances.
Car una dona ab cors gen
M`a fayt de prets un mandamen
Qu`una faula tot prim li rim²⁶

Příběh pojednává o krásné mladé princezně, dceři vládce Gint-Senay, jež zemřela, ale její tělo se i nadále zachovalo v dokonalém stavu. Její rodiče ji proto nepohřbili, ale uložili ji do věže v zahradě odloučené od světa. Tento stav může modernímu člověku připomínat spíš kóma než smrt jako takovou.

Dozví se o ní princ ze země Florianda, radí se s kouzelníkem Vergiliem, jak se k ní dostane a vydává se ji hledat. Najde ji v její věži, zamiluje se do ní, počne s ní dítě a chodí ji často tajně navštěvovat. Po devíti měsících princezna porodí bez jakékoli pomoci princovo dítě, přestože je vlastně stále mrtvá.

Princ cestuje po celém světě a přemýšlí, jak by mohl Sor de Plaser probudit. Kouzelný mluvícímu papoušek, kterého získal od Vergilia, mu prozradí, že na konci světa existuje bylina, která by jeho milou probudila, aby mohli být skutečně spolu. Poprosí ptáka, aby ji pro princeznu přinesl. Po dlouhé době se mu to opravdu podaří a v okamžiku, kdy dá kouzelnou rostlinu Sor de Plaser, dívka se probudí. Když se princezna od papouška dozví, co se stalo, Freyre de Joy se rozzlobí. Nelíbí se jí, že se princ provinil proti kurtoazním zásadám. Sama říká, že vzal si něco bez jejího svolení, což není podle dvorských pravidel, na kterých jí velice záleží. Jako posel lásky Frayre de Joy, přesvědčí kouzelný pták Sor de Plaser, že to, co mladík udělal, byl spíše projev jeho lásky, zmiňuje také princovy kurtoazní skutky, kterými se princeznu snažil přivést k životu. Nakonec všechno dobře dopadne, princezna mu odpustí a koná se jejich svatba.

²⁶ Tamtéž, s. 156.

V češtině: Přestože mají Francouzi krásný jazyk, nemám rád jejich rod, protože jsou pyšní a nemilosrdní, a pýcha mi nevyhovuje, protože jsem byl vychován mezi upřímnými a jednoduchými lidmi; proto nechci mluvit francouzsky. Jedna vznešená dáma mi zadala, abych jí složil lehkou povídku.

Tematikou a přítomností nadpřirozených prvků by se toto dílo mohlo zařadit spíše mezi evropský folklor, především kvůli příběhu, který se později objevuje v pohádce o Šípkové Růžence. Tento příběh se rozšířil po celé Evropě, i když pohádka jeho erotickou stránku tlumí, princ tu princeznu pouze políbí.

Mezi kouzelné prvky patří mluvící pták, který je poslem, pomocníkem a rádcem Frayre de Joy, kouzelník Vergilius nebo také bylina, která má opět probudit princeznu k životu. Navzdory všem těmto nadpřirozeným prvkům zde sám autor podtrhuje i křesťanství, podotýká, že princeznina smrt byla přirozenou součástí lidského osudu. Vše se děje s Božím požehnáním. I rodiče Sor de Plaser vzývají Boha:

„Glorios Deu, ara-us plagues
Que cesta morta viva tornes.

E tant forem de bona part
E homils, Deu los feu honor“²⁷

Kouzelný pták také dbá na křesťanskou víru, sám dává důraz na to, aby bylo dítě Frayre de Joy a Sor de Plaser pokřtěno, a se o jeho výchovu mají starat i klerikové. Podle Thiolier-Méjeanové se papoušek chová jako dokonalý křesťan, dbající na víru a svátosti.²⁸ Také na konci příběhu proběhne církevní svatba hlavních hrdinů.

Existuje mnoho děl s podobnou tematikou, S. Thiolier-Méjeanová jich vyjmenovává několik. V bretaňské legendě o princezně Marcasse, se této spící princezny zmocní mladík Luduenn a má s ní syna, v tomto příběhu se také vyskytuje kouzelný pták jménem Dredainne. Křesťanská podoba této tematiky se vyskytuje ve *Zlaté legendě*, popisuje Máří Magdalenu, jak udržuje na opuštěném ostrově v netečném spánku ženu, která právě porodila dítě, jehož otec odešel na křížovou výpravu. Žena sice spí, ale dítě se přesto od ní může kojít. Tak přežije dva roky až do otcova návratu.

²⁷ Tamtéž, s. 103.

V češtině: Bože slávy prosím, nechť tato mrtvá ožije. / Prokázali tak dobrá charakter a takovou pokoru, že jim Bůh prokázal tu čest.

²⁸ Tamtéž, s. 105.

Další příběhy o spících kráskách se vyskytují v *Kalevale*, skandinávské verzi *Nibelungů*, v *Pohádkách tisíce a jedné noci*, nejen v pohádkách napsaných bratry Grimmovými, Ch. Andersenem, či Perraultem.²⁹ Také tematika znásilnění ve spánku nebo v bezvědomí se vyskytuje i v jiných dílech, například v Kleistově *Die Marquise von O*.³⁰

²⁹ Tamtéž, s. 70.

³⁰ Tamtéž, s. 76.

III. Kouzelný nápoj a cizoložná láska

V této části nejprve budou popsány kouzelné nápoje vyskytující se v legendě o Tristanovi a Isoldě a v *Cligèsovi*, dále jaká je těchto nápojů povaha a jaký měly dopad nejen na hlavní hrdiny a jejich lásku, ale také na celý příběh. Připojím charakteristiku magické byliny, která ve *Freyre de Joy et Sor de Plaser* probudí k životu princeznu a má podobnou funkci jako kouzelný nápoj v jednom z již zmiňovaných děl.

Dále se tato kapitola zabývá pojetím lásky ve společnosti v době, kdy byla tato díla napsána, a jak je láska pojmána v jednotlivých dílech. Tato díla porovnáám jako celek, dále spojení cizoložné lásky s kouzelným nápojem i jinými magickými objekty, vyskytujícími se v těchto třech dílech.

1. Kouzelné prvky

Ve středověké literatuře se vyskytuje mnoho magických prvků, které se často spojovaly s tzv. bretagneskou tematikou. V mnoha dílech Chrétiena de Troyes se nalézá něco nadpřirozeného, například v textu *Yvain ou le Chevalier au lion* nalézáme prsten neviditelnosti, v *Percevalovi ou le Conte du Graal* se nachází Grál a kouzelné kopí. I u Marie de France se setkáváme v *Eliducovi* kouzelnou rostlinu, která oživuje. Dalším příkladem je *Merlin* Roberta de Borona, kde má hlavní postava čarodějně schopnosti. Těmito příklady jsem chtěla ukázat, že se ve středověké literatuře kouzla vyskytovala velmi často. V legendě o Tristanovi a Isoldě a *Cligèsovi* se budu zabývat pouze kouzelnými nápoji a ve *Freyre de Joy et Sor de Plaser* kouzelné bylině.

1.1. Kouzelný nápoj v legendě o Tristanovi a Isoldě

V legendě o Tristanovi a Isoldě má kouzelný nápoj velmi významnou úlohu, je původcem zápletky celého děje. V některých verzích se sice v malých detailech od sebe liší pojetí kouzelného nápoje, ať už v době trvání jeho účinku nebo slova, jakým je označován. Přesto jeho základní funkcí je, že vyvolá lásku hlavních hrdinů. Jak říká C. Cahné, tento nápoj lásky je v srdci románů o Tristanovi, protože vášnivá zkušenost odhaluje spojení duše a těla, a tyto dvě části člověka se sjednocují v sexuální instinktu.³¹

V dochované části Bérulovy verze se bohužel scéna, kde hlavní hrdinové vypijí nápoj lásky, se nevyskytuje, protože tato část rukopisu chybí. Navzdory tomu je nápoj zmiňován několikrát později, což odkryje většinu důležitých informací s ním spojených. Nejprve ve scéně s poustevníkem Ogrinem, když milence přesvědčuje, aby se káli ze svých hříchů, a oni mu vysvětlují svůj vztah.

„Q`el m`aime en bonne foi,
Vos n`entendez par la raison:
Q`el m`aime, c`est par la poison.
Ge ne me pus de lié partir,
N`ele de moi, n`en quier mentir.“³²

Popisuje zde, jaký na ně má nápoj účinek, a pro jeho označení používá slovo „poison“, česky nápoj. Není nijak specifikován, ale je naznačeno, že způsobil jejich lásku. Milenci se brání a veškerou odpovědnost za své jednání svádí na vypitý lektvar.

„Il ne m`aime pas, ne je lui,
Fors par un herbé dont je bui
Et li en but: ce fu pechiez.
Por ce nos a li rois chaciez.“³³

³¹ Cahné, C.: *Le philtre et le venin dans Tristan et Iseut*, l'Eveil de la Haute-Loire, Paris 1975, s. 11.

³² Lacroix, D., Walter Ph.: cit. dílo, s. 86.

V češtině: Ona mne miluje v dobré víře, ale vy nechápete proč. Jestliže mě miluje, tak je lektvar toho příčinou. Nemohu se od ní oddělit a ani ona ode mne, to vám musím přiznat.

³³ Tamtéž, s. 88.

Béroutl označuje lektvar jako „herbé“, později také jako „vin herbé“, v češtině bychom to mohli přeložit jako bylinné víno. Je to asi nejlepší charakteristika kouzelného nápoje, protože přesně vystihuje, jak vypadá, což je také důvod, proč si ho Tristan s Isoldou spletli s normálním vínem, když pluli z Irska do Cornwallu. Cahné v pojmenování „herbé“ vidí materiální podstatu nápoje lásky a jeho spojení s černou magií, zatímco „vin“ odkazuje na opilost, a tím i na neschopnost se kontrolovat.³⁴

Posledním způsobem pojmenování nápoje je slovo „lovendrin“, skládající se ze slov „love“ a „drink“, přesně přeloženo jde o nápoj lásky.

„Mais ne savez, ce m'est avis,
A combien fu determinez
Li livendrins, li vin herbez:
La mere Yseut, qui le boli,
A trois anz d'amistié le fist.
Por Marc le fist et por sa fille:
Autre en pruva, qui s'en essille.“³⁵

Vidíme tu zvláštnost Béroutlova textu, protože dobu účinku nápoje omezuje na pouhé tři roky. Nejdříve je láska Tristana a Isoldy způsobena kouzly, avšak po konci účinku nápoje se ukazuje, že se mezi nimi vyvinula skutečná, přirozená láska. Walter dělí tuto verzi na dvě části, na dobu působení nápoje a poté na snahu milenců napravit své hříchy.³⁶ V této verzi autor uvádí přesné datum vypití nápoje na Svatého Jana, 24. června. Svatojánská noc byla označována jako čas, kdy kouzla a byliny mají velkou moc, pro její blízkosti s letním slunovratem. Symbolického významu této noci později také využívá jiný významný autor, William Shakespeare ve svém díle „Sen noci svatojánské“, kde se rovněž vyskytuje nápoj lásky, i když v jiné podobě.

V češtině: Já ho miluji a on mě pouze kvůli lektvaru, který jsem pila a který on pil. To je náš hřích. A proto nás král vyhnal.

³⁴ Cahné, C.: cit. dílo, s. 89.

³⁵ Lacroix, D., Walter Ph.: cit. dílo s. 120.

V češtině: Ale netušíte, jak myslím, na jak dlouho byl určen účinek nápoje lásky, bylinného vína. Isoldina matka, jež ho uvařila, to odměřila na tři roky lásky. Avšak určila ho pro Marka a svou dceru. Jiný ho ochutnal a jím trpí.

³⁶ Walter, Ph.: *Tristan et Yseut – Béroutl*, Hatier, Paříž 2001, s. 39.

Dozvídáme se, že nápoj připravila Isoldina matka, ale neznáme jeho složení. Autor knihy „Le philtre et le venin“ nachází inspiraci k tomuto nápoji ve Vergiliových „Georgikách“, kde se vyskytuje podobný nápoj lásky. Do vína jsou přimíchány byliny a magická slova, nejedná se přímo o afrodisiakum, ale vyvolává celkovou ztrátu kontroly.³⁷ I u Tristan a Isoldy objevujeme tuto ztrátu kontroly, nejsou schopni odolat své vášni, i když vědí, že to, co dělají, je špatné a že to pro ně bude mít neblahé následky.

Thomasova verze se v mnohém odlišuje, nápoj vždy označuje „beivre“, které má stejný význam jako Béroulem použité slovo „poison“. ³⁸ Ani tato verze nezachycuje vypití kouzelného nápoje, rukopis je dochován až od scény po jeho vypití, kdy si Tristan s Isoldou vyznávají lásku. Na tuto událost ke konci příběhu vzpomíná Tristan, jak vypili nápoj lásky:

„Del beivre qu`ensemble beümes
En la mer quant surpris en fumes.
El beivre fud la nostre mort.“³⁹

Nezmiňuje však konkrétně, že nápoj byl původcem jejich lásky, ale ze spojení se smrtí si můžeme snadno domyslet, že to byl právě nápoj lásky, díky němuž se do sebe zamilovali, ale jim také přinesl neštěstí a nakonec i smrt, což Thomas zdůrazňuje.

Hlavní rozdíl mezi oběma verzemi představuje skutečnost, že Thomas nijak neomezuje účinek nápoje lásky, jsou jím doživotně zasaženi. Cahné vidí v nápoji spojení osudu obou milenců.⁴⁰ Nápojem byli navždy spojeni láskou jeden k druhému, ale i přes odloučení jsou nakonec opět spojeni ve smrti. Sama Isolda na konci Sneydského rukopisu říká poté, co nalezne mrtvého Tristana:

³⁷ Cahné. C.: cit. dílo, s. 20-21.

³⁸ <http://micmap.org/dicfro/chercher/dictionnaire-godefroy/BOIVRE>

³⁹ Lacroix, D., Walter Ph.: cit. dílo, s. 452.

V češtině: Nápoj, který jsme spolu na moři vypili, omylem se nás zmocnil. Ten nápoj obsahoval naši vlastní smrt.

⁴⁰ C. Cahné: cit. dílo, s. 35.

„E venue sui la mort,
De meisme le beivre avrai confort.“⁴¹

Slovo „beivre“ zde ve skutečnosti představuje smrt, po které Isolda touží, aby byla konečně s Tristanem, a ze žalu nad jeho smrtí na místě umírá. Toto vysvětlení jen potvrzuje druhá verze smrti milenců zachycená na manuskriptu z Douce, kde Isolda jen říká, že umírá, protože je Tristan mrtev.⁴²

V oxfordské verzi „La folie de Tristan“ se nápoj označuje velmi podobě jako u Thomase, a to „baivre“. Ani tady nemáme přímo scénu vypití nápoje, ale Tristan sám vypráví, co se stalo, když se v přestrojení za blázna snaží Isoldě naznačit, že je to on. Později se dozvídáme zajímavý detail, že na lodi jim dal sluha omylem vypít nápoj lásky místo vína.

„Quant en haute mer nūs meīmes,
Ben vus dirrai quai nus feīmes.
Li jur fu beus e fesait chaut
E nus fumes ben en haut.
Pur la chalur eūstes sei.
Ne vus membre, fille de rai?
D'un henap heūmes andui:
Vus en beūstes e j'en bui.
Ivrē ai esté tut tens puis,
Mais male ivrece mult i truis.“⁴³

Autor tohoto díla přirovnává nápoj k opilosti, už při první zmínce o něm. Spojuje ho se ztrátou kontroly nad svými činy a sebeovládáním, kterou působí alkohol. Cahné se domnívá, že nápoj zbavuje člověka vědomí svobody.⁴⁴ Také

⁴¹ Lacroix, D., Walter Ph.: cit. dílo, s. 480.

V češtině: Jelikož jsem přišla až po vaší smrti, chci dojít klidu vypitím stejného nápoje jako vy.

⁴² Tamtéž, s. 478.

⁴³ Tamtéž, s. 250.

V češtině: Když jsme byli na moři, byl krásný den a bylo horko. Cítili jsme se dobře na mostě. Dostala jste z horka žízeň. Nevzpomínáte si, královo dcero? Oba jsme se napili z číše, vy první a já po vás. Od té doby jsem nepřestal být opilý, ale je to špatná opilost, jíž jsem obětí.

⁴⁴ Cahné, C.: cit. dílo, s. 40.

zdůrazňuje, že oba milenci vypijí naprosto stejné množství nápoje lásky, což ukazuje na jejich rovnost v lásce.⁴⁵

„Vers est, d'itel baivre sui ivre.”

Dunt je ne quid estre delivre.”⁴⁶

V bernské verzi se nápoj nazývá „boivre“, v mnohém vychází z Bérulovy verze. Změnou v popisu klíčové scény s lektvarem je, že zde ho Tristanovi a Isoldě dala omylem napít Brangien. Podobně jako v ostatních verzích, i tady nápoj vytvořila Isoldina matka.

Staronorská sága alespoň stručně popisuje přípravu kouzelného nápoje, královna použila byliny, květiny a čarodějné umění. Také se dozvídáme o trvalém následku nápoje, který působí lásku, již nelze odolat. Vypravěč předjímá, že milencům přinese nápoj lásky utrpení a muka, ale také tělesnou touhu a chtíč.

Výjimkou tvoří *Lai du Chèvrefeuille*, kde Marie de France vůbec nezmiňuje nápoj lásky, nijak specifikuje, zda byl jejich vztah přirozený nebo něčím vyvolaný. Autorka u svého publika předpokládá znalost legendy o Tristanovi a Isoldě a původu jejich lásky.

Kouzelný nápoj zbavuje milence odpovědnosti, svůj osud si nevybrali, královnou vytvořený lektvar nebyl určen pro Isoldu a Tristana, ale pro ni a jejího budoucího manžela Marka. Chtěla tím své dceři zajistit štěstí v manželském životě. Omlouvá je to, že nevěděli, co dělají, nápoj lásky nepoznali, protože vypadal jako víno. Tento akt připodobňuje Cahné ve své knize k prvotnímu hříchu Adama a Evy.⁴⁷ Isolda je ve skutečnosti nevinná, protože netušila, že pije nápoj lásky. Přesto se částečně provinila, protože se napít chtěla. Eva však věděla, co jim ovoce ze stromu poznání přinese. Bylinné víno Tristanovi a Isoldě přineslo nejen potěšení, ale hlavně neštěstí, aniž to chtěli.

⁴⁵ Tamtéž, s. 44.

⁴⁶ Lacroix, D., Walter Ph.: cit. dílo, s. 250.

V češtině: Je to pravda, jsem opilý nápojem, myslím, že se toho jen tak nezbavím.

⁴⁷ Cahné, C.: cit. dílo, s. 29.

1.2. Kouzelné nápoje v *Cligèsovi*

V tomto díle se nevyskytuje pouze jeden kouzelný nápoj, ale hned dva. První z nich připravila Feniciina chůva kouzelnice Thessala. Její jméno je odvozeno od místa jejího původu: Thessalie (řecký region), kde je uznáváno a provozováno kouzelnictví a čarodějné praktiky. Plní zde podobnou funkci jako Brangien v legendě o Tristanovi a Isoldě. Je Féniciinou jedinou důvěrnicí, ví o její lásce ke Cligèsovi a pomáhá jí.

Fencie, zamilovaná do jiného muže než svého budoucího manžela, sama říká, že se nechce oddávat dvěma mužům a být jako Isolda. Chrétien de Troyes tu Feniciinými ústy, jasně vyslovuje svůj názor, že odsuzuje cizoložnou lásku, což se projevuje zřetelně kritickým postojem k legendě o Tristanovi a Isoldě:

„Miauz voldroie estre desmambree

Que nos deus fust remanbree

L'amors d'Iseut et de Tristan,

Don tantes folies dit l'an

Que honte m'est a reconter.

Je ne me porroie acorder

A la vie qu'Iseuz mena.

Amors an li trop vilena,

Car ses cors fu a deus rantiers

Et ses cuers fu a l'un antiers.⁴⁸

Feniciino odhodlání je tak velké, že by raději zemřela. Thessala jí pomůže, připraví magický lektvar, po kterém si Alis má myslet, že se s Fénicií miloval, ale bude to pouze ve snu, ve skutečnosti se jí totiž ani nedotkne, i když spolu spí v jedné posteli. Tento nápoj dají vypít Alisovi prostřednictvím Cligèse, který sice neví, o co se jedná, ale i tak mu ho dá, protože mu Thessala řekne, že jim to v budoucnosti

⁴⁸ de Troyes, Ch.: *Cligès, Philomena*, GF Flammarion, Paříž 2006, s. 164-166.

V češtině (překlad J. Konůpka z Chrétien de Troyes: *Cligès*, Odeon, Praha 1967, s. 115):

„Spíš kolem ať jsem lámána / než Isoldu a Tristana / snad připomínat láskou naší. / Ta jejich hanebnost mě straší, / až stydno je mi vyprávět / Nechtěla bych za celý svět / vést život, jaký ona vedla. / Láska ji k hanebnosti svedla, / jednoho pána srdce mělo, / ale dva pány její tělo. / A tak svůj život vlekla, / že žádného se neodřekla.“

pomůže a není to nic, co by Alisovi uškodilo. Tento nápoj Alisovi natolik zachutná, že se jím každý večer opíjí, takže s Fenicií nikdy nebude jako její manžel, ale ani s žádnou jinou ženou. Chrétien de Troyes také líčí, jak je připravován kouzelný lektvar, ve starofrancouzštině *poison*. Můžeme si Thessalu představit, jak do nápoje dává bylinky, míchá ho a filtruje. Z pozdějšího popisu se ukazuje, že je lahodný, voňavý a vypadá jako víno, stejně jako nápoj lásky, který vypili Tristan a Isolda, kteří také nevěděli, co ve skutečnosti pijí.

Nápoj má velmi podobný výsledek, jako když Brangien zastoupí Isoldu při její svatební noci, v tomto příběhu však nechce Isolda patřit jen Tristanovi. Pouze se snaží, aby nebylo odhaleno jejich tajemství, že spolu tělesně obcovali již předtím a že Isolda už není panna.

Druhý nápoj má zcela jiný účinek, má navodit zdání smrti Fenicie, nějakou dobu předstírá, že je nemocná a nepouští k sobě nikoho než svou věrnou chůvu Thessalu a Cligèse, se kterým vymysleli plán na předstíranou smrt, aby se v klidu mohli oddávat své lásce. Thessala získá moč umírající, kterou nechá prozkoumat Alisovými doktory, aby všichni věřili, že Fenicie opravdu umírá. Pak si vezme nápoj, který ji opět udělala Thessala, a který vytváří zdání, že je mrtvá: nemůže se hýbat, ale přesto vnímá.

„Aussi tost com l'ot beüe
Li fu troblee la veüe,
Et ot le vis si pale et blanc
Con s'ele eüst perdu le sanc,
Ne pié ne main ne remeüst,
Qui vive escorchier la deüst,
Ne se crolle ne ne dit mot,
Et s'antant ele bien et ot
Le duel que l'anperere mainne
Et le cri don la sale est plainne.“⁴⁹

⁴⁹ Tamtéž, s. 296.

V češtině (překlad J. Konůpka z Chrétien de Troyes: *Cligés*, Odeon, Praha 1967, s. 186)

„a hned jak se ho napila, / zornička se jí zkalila / a měla tvář, tak bledou, bílou, / jak by jí silně pustil žilou, / nepohne rukou ani nohou, / za živa kůži dřít z ní mohou, / nepohne se, nepromluví slova, / a přitom slyší císařova / slova, ty steny zoufalé, / nářek, jenž zazněl po sále.“

Když se rozšíří novina o císařovnině smrti, všichni ji oplakávají. Lékaři, kteří se dozvědí, že se nechtěla nechat vyšetřit, si vzpomenu na Šalamounův příběh. Jeho žena předstírala smrt, aby ho mohla podvádět. A domnívají se, že by Fenicie mohla jednat stejně. Hlavní lékař je přesvědčen, že je skutečně naživu, a dokonce na to sází svůj život. Snaží se ji přesvědčit lstí, potom i krutým mučením, aby promluvila nebo se pohnula, avšak kouzelný Thessalin nápoj je silnější. A císařovna, ač značně trpí, se nepohne. Fenicie je zde skutečnou mučednicí pro svou lásku. Doktoři nic nesvedou a jsou nakonec potrestáni, jak si za zhanobení císařovny těla zaslouží. Thessala ošetří královniny rány léčivou masťou.

Oba nápoje mají v tomto díle významnou úlohu, díky prvnímu si Fenicie uchová čistotu a nemusí se oddat muži, kterého nemiluje, a říká, že chce patřit srdcem i tělem jedinému muži, kterého skutečně miluje. Její láska je velmi silná. I když neví, že ji má Cligès také rád, odmítá strávit nos se svým manželem a chce se zachovat pouze pro svého milého.

Funkce druhého nápoje je v tomto příběhu jednoznačná, má umožnit milencům, aby byli spolu, a tak vyřešit všechny problémy spojené s jejich láskou. Je to pro ně jediné, alespoň trochu čestné řešení. Sama Fenicie znovu a opakovaně prohlašuje, že nechce, aby si o nich někdo myslel, že jsou jako Tristan a Isolda.

„Aussi come d'Iseut la blonde

Et de Tristan de nos parlé

Quant nos an serriens allé;

Et ci et la, totes et tuit

Blasmeroient nostre deduit.“⁵⁰

Nápoj je podle milenců nejlepším možným východiskem pro jejich situaci, ale jak nám Chrétien de Troyes ukazuje, nic není v životě zadarmo a své štěstí si milenci musí těžce zaplatit, daní je Feniciino utrpení, když ji mučili lékaři.

Díky Thessale a jejím lektvarům a masťm se milenci nemusejí neustále ukrývat před všemi, protože si ostatní myslí, že je Fenicie mrtvá a oni oba se zase

⁵⁰ Tamtéž, s. 274.

V češtině (překlad J. Konůpka z Chrétien de Troyes: *Cligés*, Odeon, Praha 1967, s. 174

„To by byl pro svět důvod nový / mluvit zas jak o Tristanovi / a o Isoldě Plavovlásce / o našem útěku a lásce. / Zde i tam, dámy jako páni / haněli by to počínání.“

domnívají, že je na jejich tajném místě nikdo nenajde. Zažívají relativně dlouhé období štěstí a slasti.

Motiv nápoje vyvolávajícího zdánlivou smrt se později vyskytuje také ve světoznámé Shakespearově tragédii *Romeo a Julie*, kde je však spojen s konečnou tragickou smrtí obou milenců. V *Cligèsovi* se oba milenci také ocitají na prahu smrti, když je Fenicie málem umučena a Cligès trpí bez své lásky a téměř se kvůli tomu zabije, protože chvíli věří, že skutečně zemřela. Chrétien de Troyes je však v tomto směru optimističtější, nechává oba milence naživu a díky nápoji si mohou užívat lásky.

1.3. Kouzelná bylina v *Frayre de Joy et Sor de Plaser*

Ke kouzelnému nápoji je možné řadit i tuto magickou bylinu, protože má také zásadní vliv na aktéry příběhu *Frayre de Joy et Sor de Plaser*, její funkce je podobná úloze druhého magický nápoje v *Cligèsovi*, má umožnit milencům, aby mohli být konečně opravdu spolu. Má ovšem účinek obrácený, protože místo zdání smrti, má naopak princeznu z takového zdání probudit k životu.

Z konce světa přinese bylinu kouzelný pták, pomocník a rádce Frayre de Joy, kterého získal od kouzelníka Vergilia výměnou za království Florianda, které dostal po svém otci. Však princ tuto rostlinu vykoupil velmi drazé, naznačuje to, co všechno by princ obětovat pro svou lásku k Sor de Plaser. Papoušek rostlinu velice dlouho hledal a nakonec ji položil princezně do ruky, aby ji tím probudil z jejího dlouhého spánku, ze smrti. Bylina a především obtíže spojené s jejím získáním jsou nakonec důvodem, proč Sor de Plaser odpustí Frayre de Joy provinění proti dvorským pravidlům i násilí, kterého se na ní dopustil.

Thiolier-Méjeanová popisuje podobné užití takovéto rostliny v lai *Eliduc* napsaném Marie de France, odkud autor tohoto příběhu pravděpodobně čerpal inspiraci. Guildehuec se snaží probudit krásnou mrtvou dívku, která vypadá jako živá, za použití magické rostliny.

2. Láska a její pojetí v jednotlivých dílech

Všechna díla mají společnou tematiku kurtoazní lásky, nikdy však nejde o její čistou podobu a pojetí. V každém textu ji něco narušuje, nebo se od ní dokonce vzdaluje. Nejprve je proto zapotřebí charakterizovat kurtoazní lásku jako takovou, poté se zabývat pojetím lásky v jednotlivých dílech. Dále způsob jakým se do této lásky promítá kurtoazie a jakými způsoby se projevuje láska hlavních hrdinů těchto příběhů.

2.1. Kurtoazní láska

Kurtoazní láska, ve francouzštině nazývána *fin amor*, v přesném překladu „dokonalá láska“, český se jí říká dvorská, se nejprve rozvinula v oblasti okcitánské kultury a projevila se v okcitánské literatuře, ale brzy se rozšířila i na sever Francie a do dalších zemí. Svého vrcholu dosáhla ve 12. a 13. století. Vznikl nový způsob života díky mocným šlechticům, kteří si prostřednictvím svého postavení a soustředění bohatství mohli dovolit luxusní život ve svém sídle. Kurtoazie především představuje způsob života na šlechtickém dvoře, vytríbenost a eleganci ve vztazích. Vytváří nový typ citového vztahu mezi mužem a ženou, jenž se řídil přísnými dvorskými pravidly. Tento typ lásky se vyskytuje již v dílech z 11. století.⁵¹ Začala upadat už od počátku 13. století kvůli klášternímu a teologickému antifeminismu, vzestupu mariánského kultu, který v ženě viděl méně tělesný ideál, a mnoha dalším faktorům.⁵² Rougemont vysvětluje, že společenskou funkcí dvorské lásky bylo uspořádat a očistit anarchickou moc vášně.⁵³

Dvorská láska se soustředila na vztah mezi vdanou ženou a trubadúrem, který se ji snaží svým uměním získat, většinou však básník nařiká, protože ho dáma jeho srdce odmítá. Láska a manželství se v této době příliš nespojovalo, manželství nebylo založeno na osobním výběru na základě citového nebo sexuálního vztahu,

⁵¹ P. Brunel: cit. dílo, s. 22.

⁵² Richardová, A.: *Amour et passe amour*, Publications de l'Université de Provence, Aix-en-Provence 2007, s. 239.

⁵³ de Rougemont, D.: cit. dílo, s. 202.

jednalo se materiální či politické důvody, jako například připojení pozemků, které žena dostane věnem. Manželství bylo bráno jako nudná a nezajímavá povinnost.

V kurtoazii nejde především o tělesnou lásku, ale o lásku téměř úplně platonickou, zpovzdálí, vyzvedávanou slavným trubadúrem Jaufrém Rudelem. Mezi milencem a dámou je odstup, někdy se nacházejí nejen místně daleko od sebe, ale také jsou odloučení svým sociálním postavením, neboť dáma pochází ze šlechtického rodu, kdežto básník mívá většinou jen nízký původ. Krom toho je vzdaluje také morálka, protože se trubadúr často cítí být dámy nehoden. Ve dvorské lásce znamenala touha samotná touha po milované osobě více, než samotný tělesný akt. Odloučení a překážky lásku spíše posilovaly.

Básník si vybral určitou ženu, pro její krásu a vynikající rysy osobnosti. Wettstein⁵⁴ uvádí příklady těchto vlastností: urozenost rodu a srdce, štědrost, skromnost, mládí, krása a radost.

Milenec si dámu na rozdíl od manžela, který ji „vlastní“, musí získat. Trpí pro ni a snaží se, aby si ji zasloužil. Uctívá a zbožňuje ji, je pro něj vzdálená a téměř nedostupná. Dáma se dostává do pozice suzeréna, jemuž vazal, v tomto případě básník, přísahá věrnost a oddanost. Tímto přístupem se změnilo postavení ženy, její status byl mnohem vyšší. Vzestup moci ženy můžeme vidět na růstu vlivu ženy ve společnosti, například Aliénor d'Aquitaine byla velkou patronkou a mecenáškou umění, která na svém dvoře podporovala mnoho umělců, podobně tak i její dcera Marie de Champagne.

Jak podotýká Brunel, tato láska musela být skrývána, a to především před manželem. Dvorská láska byla sice v této společnosti opěvována, ale nemohla být stavěna na odiv. Trubadúr musel mluvit o své dámě skrytě, v metaforách, symbolech nebo náznacích, protože měla vyšší postavení než on. Chtěl říct to podstatné a přitom nebýt adresný, bylo proto třeba používat spíše obecnější slovník.⁵⁵

Jedním z významných symbolů byl prsten. Žena ho dala trubadúrovi a tím mu dávala najevo svou náklonnost, symbolizoval věrnost a oddanost. Mezi další symboly patřil šátek nebo nějaké jiné části dámina oděvu, kterou dala rytíři před

⁵⁴ Wettstein, J.: *Mezura, l'idéal de troubadours, son essence et ses aspects*, Zurich, Leeman Frères et Compagnie, 1945, In: Richardová, A.: *Amour et passe amour*, Publications de l'Université de Provence, Aix-en-Provence 2007, s. 47.

⁵⁵ Brunel, P., a kol: cit. dílo, s. 23.

turnajem na znamení své přízně, a ten jí pak chabrostí v boji dokazoval svou lásku a snažil se získat její lásku. Na čemž vidíme, jak podotýká Rougemont, že láska byla v této době úzce spojena s bojem, který do značné míry ovlivnil milostný slovník. Příkladem jsou slovní spojení jako dobývat dámu nebo snažit se překonat její zábrany.⁵⁶

V kurtoazních dílech se vyskytují kromě dámy a trubadúra také další postavy, i když už poněkud méně pozitivní. Patřili mezi ně tzv. lozengiers, česky bývají nazýváni klevetníci nebo donašeči, kteří byli nepřátelé lásky a snažili se milence prozradit. Další postavou bránící lásce byl „gilós“, žárlivý manžel.

Rougemont uvádí, že byla kurtoazie ovlivněna katarským hnutím, protože praví čistí kataři odsuzovali manželství a sexualitu, podobně jako dvorská láska, která vyzvedává cudnost. Tito heretici tolerovali manželství u obyčejných lidí jako nevyhnutelný způsob množení společnosti, aby nevyhynula. Dalším argumentem tohoto spojení bylo uvolnění feudálního a patriarchálního vztahu.⁵⁷

Mezi žánry používanými trubadúry jsou v *Histoire de la littérature française* uváděny: canso, což byla milostná nebo kurtoazní píseň, kde básníci vyjadřuje své city, dalším byla alba, vyjadřující raní loučení milenců, dále sirventes, který měl spíše ironizující a moralizující charakter, pak také tenso, diskuse mezi dvěma osobami nad pravidly lásky i jinými spornými otázkami, či jeu-parti, jenž představoval dvě různá řešení téhož problému, atd.⁵⁸

2.2. *Tristan a Isolda*

Přes drobné detaily si je pojetí lásky ve všech verzích Tristana a Isoldy velice podobné. Základní tematikou této legendy je fatální láska hlavních hrdinů, její zvláštností je, že se nejedná o lásku přirozeného původu, ale o vztah vyvolaný kouzelným nápojem, který Tristan a Isolda omylem vypili.

Překážkou jejich lásky je nadcházející Isoldina svatba s Tristanovým strýcem Markem. Isolda sice netouží si ho vzít, ale také proti tomu nemá žádné velké námítky

⁵⁶ de Rougemont, D.: cit. dílo, s. 206-207.

⁵⁷ de Rougemont, D.: cit. dílo, s. 96.

⁵⁸ Brunel, P., a kol: cit. dílo, s. 23-24.

a souhlasí s rozhodnutím rodičů. Manželství v této době totiž většinou nemělo nic společného s láskou, jednalo se o povinnost a žena svému muži patřila, byl nad ní povýšen. Isoldina matka chtěla dceři její manželský život ulehčit, a proto pro ni a jejího budoucího manžela umíchala nápoj lásky, ale omylem ho vypili Tristan a Isolda. Poté mezi nimi vznikne vášnivá láska, které nemohou nijak odolat, jak popisují všichni autoři verzí legendy o Tristanovi a Isoldě. Velký důraz je dáván na moc magického lektvaru a nemožnost postavit se lásce, kterou vyvolává. Oba milence zcela pohlcuje jejich láska, kterou potvrdí milostným tělesným aktem.

V tomto díle se vyskytují prvky dvorské lásky, prvním z nich je cizoložná láska hlavních postav, v centru tzv. „fin amor“ byla dáma a její milenec. Přesně podle kurtoazních pravidel má Isolda vyšší společenské postavení než její milý, je jeho královnou. Láskou k Isoldě zrazuje Tristan slib věrnosti daný svému lennímu pánovi, svému strýci Markovi, a stává se vazalem své milenky.

K dalším typickým kurtoazním prvkům patří postava žárlivého manžela, je jím král Mark, který má podezření, že ho jeho žena podvádí a snaží se její podvod odhalit. Líčí na milence nástrahy a tajně je sleduje, mnohdy se jeho počínání stává směšným a nehodným krále, například se schovává na stromě, aby mohl vyslechnout rozhovor milenců. Mark by však svou ženu nepodezříval, kdyby ho neupozornili zrádní baroni, ve francouzštině „barons félons“. Zastupují „losengiers“, kteří se snaží milencům škodit a prozradit je.

„Tes niés s`entraiment et Yseut,
Savoir le puet qui c`onques veut;
Er nos nu volon mais sofrir.“⁵⁹

Ohledně baronů si D. de Rougemont pokládá velice zajímavou otázku, zda opravdu máme označovat barony jako zrádné nebo jako věrné.⁶⁰ Jsou považováni za zrádce bránící lásce, přestože jen ochraňují čest svého krále, který je skutečně podváděn. Posuzováno objektivně, jsou naopak věrní a jednají jen v Markově zájmu. Všichni autoři je hodnotí pouze z pohledu milenců a tím a jasně ukazují, na čí straně stojí.

⁵⁹ Lacroix, D., Walter Ph.: cit. dílo, s. 50.

V češtině: Tvůj synovec a Isolda se milují. Každý si toho mohl všimnout. My už dále nechceme snášet tuto situaci.

⁶⁰ de Rougemont, D.: cit. dílo, s. 25.

Láska Tristana a Isoldy se řídí kurtoazním pravidlem, že musí být skrytá. Před ostatními dávají svou lásku najevo pouze v náznacích, aby nebyli odhaleni. Svůj vztah maskují tím, že odkazují na příbuzenství mezi Tristanem a Markem a spílají baronům, kteří je chtějí očernit.

„Sire, jos tien por mon seignor,
Et li est vostre niés, ç`oi dire.
Por vos l`ai je tant amé, sire.
Mais li felon, li losengier,
Quil vuelent de cort esloignier,
Te font acroire la mençonge.“⁶¹

Další projev dvorské lásky představuje odloučení milenců: Isolda se vrátila zpět k Markovi a Tristan odjel do jiných zemí za dobrodružstvím, přesně podle ideálu „amour de loin“. S tím je spojen další kurtoazní prvek: Tristan opěvuje Isoldu, a v souladu s trubadúrskou tradicí naříká, že nemůže být s dámou svého srdce, kterou považuje za naprosto ideální. Podle Denise de Rougemonta tyto překážky nebrání lásce milenců, ale podporují ji.⁶² Mezi další překážky patří například meč vytažený z pochvy a ležící mezi Tristanem a Isoldu v den, kdy je v lese najde král Mark, nebo Tristanovo manželství s Isoldou Bělorukou, kde si zachovává věrnost k Isoldě.

V neposlední řadě si také vymění prsteny na důkaz své lásky a věrnosti. V dvorské lásce většinou pouze dáma dávala prsten svému milenci, v tomto případě si ho vyměňují oba, představuje to znak jejich rovnosti v lásce.

Adeline Richardová však uvádí, že tito milenci vypadají jako kurtoazní pár pouze na povrchu, ve skutečnosti jsou ovládáni vášnivou láskou.⁶³ Fatální povaha vášnivé lásky lze přirovnat k nemoci či k opilosti, jak ji popisuje autor oxfordské verze *Folie Tristan*. Francouzské slovo „passion“, znamená nejen vášeň, ale také odkazuje na utrpení Ježíše Krista. Vášeň v sobě totiž skrývá nejen štěstí, ale také neštěstí, potěšení je spojeno s utrpením. Stejně tak v legendě o Tristanovi a Isoldě se

⁶¹ Lacroix, D., Walter Ph.: cit. dílo, s. 42.

V češtině: Sire, jelikož vás považuji za svého manžela a on je váš synovec, jak mi bylo řečeno. To pro vás jsem ho měla tak ráda. Ale zrádci a pomlouvači, kteří se ho snaží vzdálit ode dvora, vám nalhávají lži.

⁶² de Rougemont, D.: cit. dílo, s. 36.

⁶³ Richardová, cit. dílo, s 81.

mísí radost milenců s mukami. V tomto mýtu se vášeň spojuje se smrtí. Milenci ji sami několikrát zmiňují. Smrt představuje konečné řešení jejich problému, pouze ve smrti mohou být konečně spolu. Podle Richardové smrt Tristana a Isoldy zabrání ochabnutí dramatického a fatálního charakteru jejich vášnivé lásky. Často uvažují o smrti, která je to jakýmsi ukončením jejich spojení,⁶⁴ ale zároveň je vlastně smrt spojuje, protože nemohou žít jeden bez druhého. Když Isolda umírá nad žalem z Tristanovy smrti, vysvětluje:

„Amis, Tristan, quant mort vus vei,
Par raisun vivre puis ne dei.
Mort estes pur la maie amur,
E jo muer, amis, de tendrur,
Quant a ten ne poi venir.“⁶⁵

Podle Denise de Rougemonta představuje smrt cíl vášnivé lásky Tristana a Isoldy, a nakonec je očistí. Říká, že tím vykupují svůj osud.⁶⁶

Vášeň, kvůli níž člověk není schopen se ovládat, se tím blíží šílenství. Jedním z jeho projevů je Isoldin pokus o zabítí své věrné přítelkyně Brangien, protože se bojí, aby neprozradila tajemství o jejím vztahu s Tristanem. Ve chvílkovém pomatení mysli ji rozkáže zavraždit, pro svou lásku by ji obětovala, ale jakmile je schopna alespoň trochu jasně myslet, svého činu lituje a chce všechno vrátit zpět. Ve *Folie Tristan* můžeme také u Tristana sledovat známky bláznovství způsobené odloučením od Isoldy. I sám Béroutl několikrát charakterizuje lásku jako bláznivou:

„Se il m`amast de fole amor“.⁶⁷

Když opustili dvorské prostředí a své vášnivé lásce se plně oddávají v lese, opouštějí i pravidla kurtoazní lásky a zaměřují se na uspokojení tělesné touhy. Podle W. T. H. Jacksona byla vášnivá láska považována v literatuře za destruktivní, pokud

⁶⁴ Tamtéž, s. 227.

⁶⁵ Lacroix, D., Walter Ph.: cit. dílo, s. 478.

V češtině: Příteli, když vás vidím mrtvého, nechci a ani nemohu si přát žít. Zemřel jste pro lásku ke mě a já umírám z něhy k vám, můj příteli, protože jsem nemohla přijít včas.

⁶⁶ de Rougemont, D.: cit. dílo, s. 37.

⁶⁷ Lacroix, D., Walter Ph.: cit. dílo, s. 46.

V češtině: Miluje mne šílenou láskou.

nebyla omezena manželstvím, což se v literárních dílech vyskytovalo velice zřídka⁶⁸. I v legendě o Tristanovi a Isoldě je jejich láska především destruktivní. Přináší jim mnohé problémy a nebezpečí, například královna musí v božím soudu dokazovat svou nevinu, pokud v něm neuspěje hrozí jí smrt, nebo Tristanův skok z kaple při pronásledování, který přežije jen díky boží pomoci.

2.3. Cligès

Základní schéma lásky v „Cligèsovi“ se velmi podobá legendě o Tristanovi a Isoldě. Nacházíme stejný milostný trojúhelník: manžel, mladá žena a její milenec, který je synovcem jejího manžela. Nejzásadnějším rozdílem představuje fakt, že láska Fenicie a Cligèse nebyla způsobena kouzelným nápojem, ale milenci se do sebe přirozeně zamilovali. Tento milenecký pár se více řídí pravidly kurtoazní lásky než v tristanovské legendě.

Jejich zamilování provázelo trápení, že je ten druhý nemiluje. Fenicie popisuje svou lásku jako nemoc, podobně ji označovali i někteří trubadúři, stejně popisuje svou lásku Tristanova matka ve Staronorské sáze.⁶⁹

„Mes voloires est maus se devient,
Mest ant ai d'eise an mon voloir
Que doucemant me fet doloir,
Et tant de joie an mon enui
Que doucemant malade sui.“⁷⁰

Už ve chvíli, kdy si Fenicie uvědomila, že miluje Cligèse, odmítla se odevzdat jinému muži i přes svou blížící se svatbu. Několikrát zmiňuje odstrašující příklad Isoldy. Z toho je zřejmé, jak Chrétien de Troyes odsuzoval cizoložnou lásku a vyzvedával morálku, proto také nedopsal své dílo *Lancelot ou le chevalier à la charrette* s tematikou cizoložné lásky Lancelota a Guinevry. Láska Fenicie a Cligèse

⁶⁸ Jackson, W. T. H.: *The Anatomy of Love*, Columbia University Press, New York 1971, s. 7.

⁶⁹ Lacroix, D., Walter Ph.: cit. dílo s. 500.

⁷⁰ de Troyes, Ch.: cit. dílo, s. 162.

V češtině (překlad J. Konůpka z Chrétien de Troyes: „Cligès“, Odeon, Praha 1967, s. 113

„Když tomu tak, / pak ona je tím zlem, mně však / ji poslouchati je tak snadné / a utrpení mé tak sládné / a žal můj radostí mi skýtá, / že nemoci své nejsem syta.

ukazuje opak vztahu Tristana a Isoldy, kteří se oddávají své lásce bez rozmyslu a bez ohledu na kohokoliv. Fenicie se nechce chovat nečestně útekem se svým milencem. Isolda pro ni představuje symbol hříšné lásky.

Někteří odborníci označují Cligèse za anti-Tristana. V mnoha ohledech se shodují, oba hrdinové se zamilovali do ženy svého strýce, jsou to krásní a chrabří rytíři, měli vládnout ve své zemi, Tristan se jí vzdal dobrovolně a Cligèsovu má neprávem jeho strýc. Nicméně je Cligès Tristanovým opakem v přístupu k lásce, protože chce, aby byl se svou láskou spojen podle práva. Štěstí nachází až ve svatbě se svou milou. Mnoho badatelů je přesvědčeno, že napsal *Cligèse* jako kritiku *Tristana a Isoldy*. Jeho zpracování legendy o Tristanovi a Isoldě se bohužel nezachovalo. V úvodu ke *Cligèsovi* a pak v průběhu příběhu je však zmiňuje. Kromě úvodní zmínky jsou všechny ostatní velmi kritické k mileneckému páru Tristana a Isoldy.

Cligès a Fenicie zastupují ideální kurtoazní pár, jejich život se sestává z touhy po tom druhém. Jsou si nedostupní a vzdálení, nejen svým postavením, ale přechodně i místně, přesně podle zásad „fin amor“. Cligès vykonává pro Fenicii rytířské skutky, například ji zachrání při jejím únosu. Jak říká Rougemont, dokazuje svou lásku silou, podobně jako se rytíři snažili získat přízeň své dámy bojem v turnaji.⁷¹

Ani láska těchto milenců není jen šťastná, byla vykoupena utrpením, Fenicii při předstírání smrti mučí a týrají lékaři, aby dokázali, že to pouze předstírá. Toto utrpení je symbolem spojení lásky a smrti, když se Fenicie ocitne na pokraji smrti po tomto mučení. Lékaři jako „losengiers“, našeptávají králi Alisovi, že ho Fenicie chce podvést, a proto se jen tváří, že je mrtvá. Svým činem tito zrádci milenců brání jejich lásce. Manžel, stejně jako v legendě o Tristanovi a Isoldě, je považován jen za žárlivého muže, který je překážkou lásky milenců. Neuvažuje se o tom, že má rád nejen svou ženu, ale i svého synovce. Rovněž Cligès má blízko ke smrti, když ze žalu nad možnou ztrátou své lásky chce zemřít.

Tělesnému naplnění svých citů nedávají průchod až do Feniciiny předstírané smrti. Oficiálně je Fenicie mrtvá a tím je zrušen jejich milostný trojúhelník. Zároveň se nedopustili nemorálního činu, stejný akt přivedl Tristana a Isold až k tragické

⁷¹ de Rougemont, D.: cit. dílo, s. 210.

smrti. E. Egedi-Kovacs ve zprávě z kongresu Mezinárodní artušovské konference z roku 2008 popisuje Feniciinu falešnou smrt jako znovuzrození, které ji očišťuje od všech omezení a podezření. Probouzí se k novému životu se svým milencem. Považuje *Cligèse* a falešnou smrt za návrh řešení tristanovské problematiky, což je důvodem, proč Chrétien de Troyes napsal upravenou verzi legendy o Tristanovi a Isoldě.⁷²

Teprve potom se ve věži ve skryté zahradě konečně oddávají jeden druhému, dříve by společenská pravidla, považovala jejich vášnivou lásku za špatnou. Představuje to pro ně ráj, kde se cítí naprosto šťastni odloučení od vnějšího světa. Jejich štěstí však netrvá věčně, jsou přistiženi, podobně jako Tristan a Isolda, jak leží nazí v sadě. V *Cligèsovi* řeší hlavní hrdina touto situací tím, že se snaží zabít jejich objevitele, rytíře Bernarda, aby je nikomu nemohl vyradit. Bohužel se mu to nepovede, takže milenci musí uprchnout. Podobně jako zrádní baroni z tristanovské legendy, oznámí Bernard Alisovi, že je Fenicie naživu a podvádí ho s Cligèsem. Císař začne oba milence pronásledovat, aby pomstil své ponížení.

Cligès se vrací do Byzance s vojenskou pomocí svého strýce krále Artuše a zjistí, že Alis zemřel ze zlosti nad tím, co se stalo. Jeho smrt ruší všechny překážky, které stály v lásce milenců. Nikdo už je nepronásleduje, Cligès získává byzantský trůn a především Fenicie už není vdaná. Milenci pak mohou legalizovat svou lásku a vzít se.

Hlavní hrdina tohoto příběhu však svým činem nezradil svého suzeréna, Alise, protože ten jako první porušil svůj závazek. Bylo to v době, kdy svému bratrovi Alexandrovi slíbil, že se neožení a nebude mít vlastního dědice, a předá byzantský trůn svému synovci. Tato zrada dala Cligèsovi morální právo se postavit proti svému strýci Alisovi.

Chrétien de Troyes sice umístil své milence do kurtoazního rámce, ale příběh zakončuje v rozporu s pravidly dvorské lásky: svatbou milenců. Kurtoazie vylučuje spojení lásky a manželství, ale Chrétien se od kurtoazie vzdaluje, protože právě v tomto spojení vidí ideál. Tímto tématem se zabýval už v díle *Erec et Enide*, a v *Cligèsovi* ho ještě zdokonalil.

⁷² <http://www.sites.univ-rennes2.fr/celam/ias/actes/pdf/egedikovacs.pdf>

„De s`amie a faite sa fame,
Mes il l`apele amie et dame,
Ne por ce ne pert ele mie
Quẽ il ne l`aint come s`amie,
Et ele lui tot autressi
Con l`an doit feire son ami.
Et chascun jor lor amors crut,
N`onques cil celi ne mescrut

Ne querela de nule chose.

Onques ne fu tenue anclose“⁷³

Ukazuje, že se manžel nemusí chovat tak, jak je pro něj typické v kurtoazní literatuře, jako žárlivec, který zavírá svou ženu. Cligès naopak své ženě věří, neboť ho miluje stejně jako on ji, a nemá tedy důvod žárlit. Nechová se k ní jako k majetku, jak bylo v té době zvyklostí, ale jako k dámě, kterou zbožňuje.

Autor zdůrazňuje, že se i po svatbě mohou milenci k sobě stále chovat láskyplně, Cligès říká Fenicii i nadále „amie“, milá. Manželství nezmenšuje jejich lásku, právě naopak je čím dál silnější. Pro Chrétiena de Troyes je Ideálem manželská láska a věrnost.

2.4. Frayre de Joy et Sor de Plaser

Svým pojetím lásky se „Frayre de Joy et Sor de Plaser“ se určitými prvky vzdaluje kurtoazní lásce. Nenacházíme zde klasický milostný trojúhelník z dámy, milence a manžela, ale stále je přítomen milenec, který touží po nedostupné ženě. Její nedostupnost se projevuje tím, že je mrtvá, milenci tedy spolu nemohou ve skutečnosti být. V tomto díle se prolínají kurtoazní prvky s nekurtoazními.

⁷³ de Troyes, Ch.: cit. dílo, s. 346.

V češtině (překlad J. Konůpka z Chrétien de Troyes: „Cligès“, Odeon, Praha 1967, s. 113.

„Když milou za ženu mu dají, / on císařovnou nazývá ji, / však ničeho tím neztratila, /
i nadále je jeho milá. / I ona pro něj láskou šílí, / i on je dále její milý. / Den ze dne mají se víc rádi, /
a hádek mezi nimi není, / nedržel ji jak ve vězení“

Už na počátku příběhu se princ provinuje proti kurtoazním zásadám. Setká se s mrtvou kráskou, okamžitě se do ní zamiluje, nedolá jejímu půvabu a oddá se s ní tělesnému potěšení. Proviní se tím proti dvorským zásadám, protože to provede bez jejího souhlasu, ona se na něj později zlobí, protože sama velmi uznává kurtoazní hodnoty. Ve dvorské lásce sice docházelo k pohlavnímu styku, ale pro milence byla touha po milém či milé důležitější než samotný milostný akt.

„Per so car anc gauset de me
Reprendre ses lo meu voler;
Mas si-l mal sofris ab plaser
Que-l joy d'amors li dones
E mon causiment atandes,
Axi-l tengra eu per gentil.“⁷⁴

Chování prince Frayre de Joy zanechalo následek, Sor de Plaser otěhotněla, přestože je mrtvá, ale hněvá se víc kvůli provinění proti kurtoazním zásadám než kvůli tomu, že má dítě. C. Cahné považuje Sor de Plaser za správnou kurtoazní dámu, která ví, že má svá práva a že milenec má především prokázat svou velkou trpělivost. A hlavně je povinen čekat na až mu dáma projeví svou přízeň.⁷⁵

„Mas don d'amor no fay plaser
Ne val, pus sens deman se do.
Anc valents ne cortes no fo
Qui dona toca sens deman;“⁷⁶

I tento milenecký pár má pomocníka, jako Brangien pomáhá Tristanovi a Isoldě, Cligèsovi a Fenicii zase Thessala, ve *Frayre de Joy et Sor de Plaser* ho představuje kouzelný pták. Přinese kouzelnou bylinu, která princeznu probudí, ale především usmíří milence, když se Sor de Plaser zlobí na Frayre de Joy. Snaží se jí vysvětlit, že princovo chování bylo kurtoazní, ač to tak na první pohled nevypadá.

⁷⁴ Cahné, C.: cit. dílo, s. 186.

V češtině: Jelikož si dovolil vzít mi něco, bez mého vědomí; ale kdyby dobrovolně snesl bolest, kterou mu způsobovala láska a kdyby počkal na můj souhlas, tak bych ho považovala za ušlechtilého.

⁷⁵ Tamtéž, s. 106.

⁷⁶ Tamtéž, s. 186.

V češtině: Avšak dar lásky nepůsobí žádné potěšení a nemá vůbec žádnou cenu, když si ho někdo vezme bez požádání. Nikdy neměl zásluhy ani dvornost ten, jenž se dotýká dámy, aniž by ho požádala.

Popisuje, jaké má princ skvělé a vznešené rytířské vlastnosti. Jak pro ni trpěl, když procestoval celý svět a zažil mnohá dobrodružství, aby zjistil, jak ji přivést k životu. Dokonce pro ni obětoval své království. A především, že se i při samotném aktu se choval podle kurtoazních pravidel, protože se dáma ve svém spánku tvářila, že souhlasí.

„E vos, qu'ab ris de joy trempat,
E-z als beylls uylls azaut gardant,
Li faziets d'amor semblan“⁷⁷

Všechny tyto argumenty nakonec princeznu přesvědčily o alespoň částečné kurtoaznosti princova chování, odpouští mu a souhlasí se svatbou. Stejně jako Chrétienův *Cligès* zde mimomanželská láska překonala všechny překážky a nakonec šťastně skončila svatbou. Tím se napravilo počáteční provinění Frayre de Joy, když znásilnil Sor de Plaser. Autor zde také vyzvedává spojení lásky a manželství jako Chrétien de Troyes. *Frayre de Joy et Sor de Plaser* se však od *Cligèse* liší tím, že v něm není odsuzována láska Tristana a Isoldy, naopak přirovnává velikost lásky Frayre de Joy k Tristanově citu k Isoldě.

„Ssofrissets qu'eu vos ames tant
Per amor com Yseu Tristan,
E que per vos amat moris.“⁷⁸

Princ Frayre de Joy tvrdí, že princeznu miluje tak, že by pro ni byl ochoten i zemřít.

⁷⁷ Tamtéž, s. 190.

V češtině: Vy, s vaším úsměvem na němž se zračila rozkoš a vaše krásné okouzlující oči ho sledovaly, budila jste zdání lásky.

⁷⁸ Tamtéž, s. 166 .

V češtině: Milovat vás takovou láskou, jakou Tristan miloval Isoldu a zemřít pro lásku k vám.

3. Shrnutí a význam spojení mimomanželské lásky a kouzelného prvku

Všechna rozebíraná díla mají společné pojetí lásky. Ta se řídí převážně kurtoazními pravidly, ale jsou něčím narušena. Buď nápoj brání tomuto narušení nebo ho sám způsobuje, či je provinění proti těmto pravidlům přirozeného původu a čarovný prvek naopak slouží k jeho napravení.

V *Tristanovi a Isoldě* se milenci oddáním vášnivé lásce, zapříčiněné kouzelným nápojem, a zaměřením se pouze na její fyzickou podobu, vzdalují kurtoaznímu ideálu soustředujícímu více na platonickou podobu lásky a touhu po ní. V tomto případě nedochází k ovládnutí touhy, jak je v souladu se zásadami dvorské lásky, ale naopak má touha moc nad Tristanem a Isoldou a zbavuje je svobodné vůle.

Zásadní odlišnost kouzelného nápoje v tomto díle od magických prvků ve druhých dvou analyzovaných textech představuje skutečnost, že je nápoj strůjcem lásky Tristana a Isoldy. Způsobuje jim určitou formu šílenství, nejsou schopni kontrolovat svou vášeň, která je zcela pohlcuje. Milenci často zdůrazňují, že odpovědnost za jejich chování nese nápoj lásky, který vypili.

Nápoj vytvořený irskou královnou narušuje kurtoazní pojetí lásky, milenci zcela přeskakují dobu, kdy se muž snaží dámu získat. Velice záhy po vypití nápoje lásky podlehnou své tělesné touze. Povahu lásky milenců výstižně charakterizuje přívlastek hříšná, neboť dále pokračují ve svém cizoložném chování, přestože vědí, že to je špatné. Jen v krátkých okamžicích, kdy nad magickým lektvarem na chvíli převládne rozum, se snaží svou chybu částečně napravit. Příkladem toho je návrat Isoldy k Markovi, poté co spolu milenci žili dlouhý čas v lese. Milenci si i přes stále trvající vášnivou lásku uvědomili, že nemohou svůj život strávit ukrytí v lese a rozhodli se navrátit zpět ke kurtoazní společnosti a jejím pravidlům, jež svým životem v lese na čas opustili.

V *Cligèsovi* se milenci od začátku chovají jako ideální kurtoazní pár, neustále po sobě touží, ale jsou si vzdáleni. Základní schéma lásky v tomto díle je velmi podobné jako v příběhu o Tristanovi a Isoldě. Největším rozdílem proti legendě o Tristanovi a Isoldě je přirozený vznik lásky Cligèse a Fenicie, a nebyla tedy

způsobena žádným nápojem lásky. Po velkou část příběhu je láska Fenicie a Cligèse pouze na platonické úrovni, jak bylo časté v kurtoazních vztazích. Jejich láska sestává hlavně z toužení po tom druhém a až po dlouhé době si konečně milenci vyznají lásku.

Feniecie se ve svém vztahu ke Cligèsovi snaží řídit především podle morálních zásad. Jako špatný vzorec chování uvádí Isoldu, protože císařovna nechce patřit dvěma mužům, chce se zachovat pro svého milovaného Cligèse. Sama říká, že by raději zemřela, než provést takovouto nečestnost. Podaří se jí to jen za přispění kouzelného nápoje vyrobeného její chůvou Thessalou. Bez jejího čarodějného umění by si nemohla udržet svou dobrou pověst a zdání před manželem, že spolu skutečně žijí jako muž a žena, a přitom stále zůstat nevinnou a později se odevzdat muži, kterého miluje. Tento nápoj nepůsobí jako spouštěč problémů, kterým musí milenci čelit, jako u Tristana a Isoldy, ale naopak uchraňuje čistotu jejich lásky. Alis si potěšení se svou ženou užívá pouze ve snu, v pravém slova smyslu není jeho ženou, protože je stále panna.

Lektvar v tristanovském mýtu nepředstavuje jen vášnivou lásku, ale také smrt, která je s ní úzce spojena. Jen kvůli nápoji se osud milenců stal tragickým, protože se nechali pohltit vášní a nebrali ohled na nebezpečí, které jim kvůli jejich cizoložnému vztahu hrozí.

Sami milenci označují nápoj lásky za zdroj svého utrpení, říkají, že jen kvůli němu je potkala smrt. Sama Isolda po Tristanově smrti připomíná, že o jejich tragickém konci se rozhodlo v momentě, kdy vypili kouzelný lektvar. Zároveň však smrt vítají, protože už nemusí řešit žádné problémy, a alespoň ve smrti jsou spolu. Jako křesťané věřící v posmrtný život, jsou přesvědčeni, že budou konečně spojeni na onom světě, aniž by se museli něčeho obávat.

Nápoj je původcem veškerého děje, bez lektvaru by nejspíš nikdy jejich láska nevznikla. Můžeme sice najít již nějaké známky náklonnosti mezi Tristanem a Isoldou, ale nic to však nepotvrzuje. Nápoj lásky měl klíčovou úlohu v celé legendě o Tristanovi a Isoldě. Bez něj by se z nich nikdy nestali cizoložníci.

Kdyby ho vypili osoby, pro které byl původně určen, Isolda a král Mark, tak by je sice také pohltila vášnivá láska, ale tím, že se stali manželi, tak by velmi pravděpodobně žili šťastným životem, avšak tím by se tento příběh stal pro čtenáře

nudným, protože nikdo v kurtoazní společnosti, a vlastně i v dnešní době, by nenacházel nic zajímavého v tomto příběhu. Jak velmi trefně poznamenal Denis de Rougemont, v západní literatuře se o šťastné lásce nepíše.⁷⁹

Se smrtí je spojen i druhý nápoj v *Cligèsovi*. Navozuje falešnou smrt u Fenicie, ale ta nepředstavuje tragický osud milenců, nýbrž jim symbolicky otevírá nový život, oddělený od světa, který brání jejich lásce. Dostávají možnost, jak dát volný průběh své lásce. Ve věži ve skryté zahradě konečně dojde k fyzickému naplnění jejich lásky. Nápoj je sice momentálním řešením problému s Feniciiným manželem, který si myslí, že je mrtvá, takže ho z jejího pohledu nepodvádí. Ani Cligès se neproviňuje proti svému lennímu pánovi, protože Alis již předtím porušil svůj slib, že se neožení. Z morálního hlediska mu už Cligès nemusí být věrný. Lektvar však není konečným řešením potíží milenců, jen je na čas oddaluje. Nakonec se vše úplně vyřeší zásahem vyšší moci. Alis zemře a tím jediná překážka, která stála v cestě láky milenců, byla zrušena. Chrétien de Troyes na konci příběhu vyzvedává spojení manželství a lásky, ukazuje, jak by toto propojení mělo ideálně vypadat.

Podobné východisko by mohlo vést i ke šťastnému konci *Tristana a Isoldy*, kdyby král Mark zemřel a Tristan by ještě nebyl ženatý s Isoldou Bělorukou. Vášnivá láska hlavních hrdinů, původně směřující k tragické smrti milenců, by mohla vyústit ve svatbu.

Hlavní úlohou nápojů v *Cligèsovi* je pomáhat milencům a alespoň částečně je uchránit před některými překážkami, které brání jejich lásce. Chrétien de Troyes řeší problém cizoložné lásky za pomoci kouzel, která zabraňují vztahu Cligèse a Fenicie, aby se stal hříšným.

Podobně jako v *Cligèsovi*, tak i ve *Frayre de Joy et Sor de Plaser* není láska způsobena nějakými kouzly, ale má přirozený původ. Hlavní hrdina se na začátku nechová podle kurtoazních zásad a oddává se tělesnému aktu lásky se svou milou bez jejího souhlasu. Toto provinění je způsobeno vášnivou láskou, kterou Frayre de Joy chová k Sor de Plaser. Přirovnává svou lásku k Tristanově lásce k Isoldě a podobně jako on není schopen své vášni odolat. Ví, že by měl podle dvorských pravidel počkat na souhlas své dámy a že tato mimomanželská láska není správná, ale podléhá pokušení.

⁷⁹ de Rougemont, D.: cit. dílo, s. 42.

Později se svou chybu napравuje za pomoci kouzelné byliny, která dokáže Sor de Plaser probudit k životu. Tato magická rostlina se v mnoha aspektech podobá druhému kouzelnému nápoji v *Cligèsovi*, umožňuje milencům, aby spolu mohli být. Její účinek je podobný symbolickému účinku nápoje navozujícího zdání smrti, bylina probouzí princeznu k životu se svým milencem, stejně jako se Fenicie po probrání z falešné smrti může oddávat své lásce ke Cligèsovi. Kouzelná bylina řeší nejzásadnější problém milenců, že je Sor de Plaser mrtvá nebo ve stavu podobném smrti.

Bez této rostliny by jejich vztah zůstal navždy mimomanželský, láska Frayre de Joy by nikdy nebyla skutečně opětována a Sor de Plaser by pravděpodobně zůstala už navždy mrtvá. Příběh by nemohl být zakončen šťastnou svatbou. I autor tohoto díla, stejně jako Chrétien de Troyes, vidí spojení lásky a manželství jako správné. Odsuzuje nemorální chování, znásilnění, kterého se dopustil Frayre de Joy, ale dává mu možnost vše napravit. Nenechává jeden nesprávný čin, aby tragicky poznamenal osud hlavních hrdinů.

Druhý problém, že se Sor de Plaser zlobí na Frayre de Joy je rovněž napraven prostřednictvím nadpřirozeného prvku. Výřečnost magického papouška princeznu přesvědčí, že princovy kurtoazní skutky, které pro ni vykonal, napravují jeho provinění na ní spáchané. Nakonec jí pták dokáže, že i samotný tělesný akt, kvůli kterému se na Frayre de Joy tak zlobí, byl podle dvorských pravidel, jelikož její úsměv milenci naznačil její souhlas. Bez nadpřirozeného vlivu by vztah milenců nemohl dojít ke šťastnému konci.

Souvislost kouzelného nápoje a cizoložné lásky, v případě *Frayre de Joy et Sor de Plaser* spojení magické byliny a mimomanželské lásky, má zásadní vliv nejen na lásku hlavních hrdinů, ale také na vývoj celého příběhu. Přestože se účinky těchto kouzelných prvků neshodují, tak všechny působí podstatné zvraty, které posunují děj dál. Jsou hybatelem celého příběhu. Bez těchto magických prvků a jejich spojení s láskou hlavních hrdinů by nebylo ani zápletky v těchto třech dílech, jsou tedy základem stavby celého díla.

Závěr

Tato práce se zabývala souvislostí mezi kouzelnými prvky a láskou v dílech *Tristan a Isolda*, *Cligès* a *Frayre de Joy et Sor de Plaser*. Čarovné prvky jsou v prvních dvou představovány nápoji s různými schopnostmi, a poslední dílo, okcitánská povídka, obsahuje kouzelnou bylinu. Všechna tato díla spojuje tematika mimomanželské lásky, kterou se hlavní hrdinové určitým způsobem proviňují proti pravidlům kurtoazie.

První část zaměřená na legendu o Tristanovi a Isoldě rozebírá její francouzské verze a další, které z nich vychází. Především se zaměřuje na dochované části Béroutova a Thomasova rukopisu a chybějící části jsou doplněny Staronorskou ságou vytvořenou jistým bratrem Robertem vycházejícím z Thomasova textu, který byl v té době ještě kompletní. Dozvídáme se o většině děl s tristanovskou tematikou díky přehledové tabulce, pak následuje rozbor hlavních postav, jejich jmen a jejich stručná charakteristika. Rozbor vychází z obsahu francouzských středověkých verzí této legendy a Staronorské ságy.

Další práce charakterizuje dvě další díla. Nejprve je představen *Cligès*ův autor Chrétien de Troyes, významný středověký spisovatel, a jeho ostatní díla, pak následuje popis děje Cligèsova příběhu. Dále se práce zaměřuje na *Frayre de Joy et Sor de Plaser* napsané anonymním autorem, popisuje původ toho díla a představuje jeho žánr. Nakonec je líčen příběh tohoto okcitánského textu, jsou zmiňována díla, která mají podobnou tematiku a mohla být autorovou inspirací při psaní *Frayre de Joy et Sor de Plaser*.

A v závěru práce vychází z rozborů uvedených děl, analyzuje a srovnává autory uvedené kouzelné prvky, jejich názvy, původ a efekt v jednotlivých dílech. Přes rozdílný účinek každého čarovného předmětu, je jejich vliv na dílo velmi podobný. Pozornost je věnována charakteristice kurtoazie, jejímu vlivu na hrdiny rozebíraných děl a pojetí lásky v jednotlivých textech, jak se do nich promítají kurtoazní pravidla a jak se od nich odlišují.

Na konci práce shrnuje význam spojení kouzelných prvků a mimomanželské lásky, jak ovlivňují nejen jednotlivé hrdiny, ale také celý příběh díla za použití předchozích analýz legendy o Tristanovi a Isoldě, *Cligès*e a *Frayre de Joy et Sor de*

Plaser. Hledá jak se jejich souvislost shoduje a v čem se naopak spojení kouzel a lásky odlišuje, a jak ovlivňuje chování hrdinů všech analyzovaných příběhů.

Zabývá se otázkou položenou v úvodu, jaká je souvislost cizoložné lásky a kouzelného nápoje. Dokládá, že jejich spojení je naprosto stěžejní pro vývoj celého příběhu ve všech dílech. Čarovné prvky posunují zápletku dále a vytvářejí dějové zvraty. V legendě o Tristanovi a Isoldě jen kouzelný nápoj původcem lásky hlavních hrdinů, která jim způsobila všechny jejich problémy. V *Cligèsovi* oba nápoje nejsou původci jejich lásky a ani jim nepůsobí nesnáze, právě naopak, pomáhá jim překonat překážky jejich vztahu. Podobně v *Frayre de Joy et Sor de Plaser* kouzelná rostlina překonává základní obtíž vztahu milenců v tomto díle, probouzí k životu hlavní hrdinku.

Právě toto spojení kouzelných prvků a lásky je pro čtenáře nejpoutavější, zajímá nás tajemná povaha toho vztahu. Čarovné nápoje a rostlina mají velký vliv na mimomanželskou lásku hlavních hrdinů. Jejich souvislost je v centru všech tří příběhů a posunuje dál děj. Někdy je na počátku zápletky, jako v případě legendy o Tristanovi a Isoldě, a jindy vede k rozuzlení zápletky, jako v *Cligèsovi* nebo ve *Frayre de Joy et Sor de Plaser*.

Cílem práce je prokázat, že magické prvky a cizoložná láska, v případě *Frayre de Joy et Sor de Plaser* mimomanželská láska, mají ústřední roli v těchto třech analyzovaných dílech. Bez nich by tyto příběhy ztratily na své poutavosti, ve skutečnosti by tato díla neměla o čem vyprávět, protože jejich téma je založeno na souvislosti mezi kouzelnými prvky a láskou. Tak jako se dnešní autoři zabývají hloubkami psychologické analýzy nebo dramatických vnějších okolností, tak analyzovaní autoři hledají pohnutky svých hrdinů v účincích kouzelných lektvarů. Tehdy jako dnes zůstává téma mimomanželské lásky atraktivním pro spisovatele mnoha žánrů. Čáry a kouzelné nápoje se na sklonku baroka a v 19. století postupně přesunuly do pohádek a k dnešním dospělým čtenářům se vracejí ve stále oblíbenějším žánru fantasy.

Použitá literatura:

Primární knižní zdroje:

Bédier, J.: *Le roman de Tristan et Iseut*, Bussière, Paříž 2009

Lacroix, D., Walter Ph.: *Tristan et Iseut: Les poèmes français, La saga norroise*, Librairie générale française, Paříž 2009

Marchello-Nizia, Ch.: *Tristan et Yseut*, Gallimard, Paříž 1995

Mary, A.: *La merveilleuse histoire de Tristan et Iseut restitué*, Gallimard, Paříž 1989

de Troyes, Ch.: *Cligès*, Odeon, Praha 1967

de Troyes, Ch.: *Cligès, Philomena*, GF Flammarion, Paříž 2006

de Troyes, Ch.: *Perceval ou le Conte du Graal*, GF Flammarion, Paříž 1997

Thiolier-Méjean, S.: *Une Belle au Bois Dormant Médiévale: Frayre de Joy et Sor de Plaser*, Univesité Paris IV, Paříž 1996

Wind, B.: *Thomas – Les fragments du Roman de Tristan, poème du XIIe siècle*, Minard, Paříž 1960

Sekundární knižní zdroje:

Barteu, F.: *Les romans des Tristan et Iseut, introduction à une lecture plurielle*, Larousse, Paříž 1972

Berthelot, A.: *Bérout, Thomas – Tristan et Yseut*, Nathan, Poitiers 1995

Bianciotto, G.: *Les poèmes de Tristan et Iseut*, Larousse, Paříž 1974

Brunel, P., a kol.: *Histoire de la littérature française – Du moyen age au XVIIIe siècle*, Bordas, Paříž 2001

Cahné, C.: *Le philtre et le venin dans Tristan et Iseut*, l'Eveil de la Haute-Loire, Paris 1975

Dufournet, J., Lachet, C.: *La littérature française du Moyen Age, I. Romans et chroniques*, GF Flammarion, Paříž 2003

- Dufournet, J., Lachet, C.: *La littérature française du Moyen Age, II Théâtre et poésie*, GF Flammarion, Paříž 2003
- Chocheyras, J.: *Genèse d'un mythe littéraire*, Honoré Champion, Paříž 1996
- Jackson, W. T. H.: *The Anatomy of Love*, Columbia University Press, New York 1971
- Ménard, Ph.: *De Chrétien de Troyes au Tristan en prose*, Droz, Ženeva 1999
- Miquel, A.: *Deux histoires d'amour, de Majnûn à Tristan*, Odile Jacob, Paříž 1996
- Pešek, A.: *Tristan a Izalda*, Professional Publishing, Praha 2010
- Richard, A.: *Amour et passe amour*, Publications de l'Université de Provence, Aix-en-Provence 2007
- de Rougemont, D.: *L'Amour et l'Occident*, Bussière, 1962
- Šrámek, J.: *Přehled dějin francouzské literatury*, MU, Brno 1997
- Walter, Ph.: *Tristan et Yseut – Bérout*, Hatier, Paříž 2001

Internetové zdroje:

- <http://micmap.org/dicfro/chercher/dictionnaire-godefroy/poison>
- <http://www.all-art.org/literature/m-9a.html>
- <http://books.google.com/books?id=XhksRGvtv78C&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false>
- http://www.lexilogos.com/francais_dictionnaire_ancien.htm
- <http://www.cnrtl.fr/definition/poison>
- http://ventmarin.free.fr/saint_jean/les_plantes_de_la_saint_jean.htm
- http://books.google.com/books?id=Ydor2u4ZTCQC&pg=PA166&dq=cliges&hl=cs&ei=HdEpTtOcBI7Qsgay1dDqCw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=10&ved=0CFcQ6AEwCTgK#v=onepage&q=cliges&f=false
- http://books.google.cz/books?id=yHEf70qFygIC&pg=PA106&lpg=PA106&dq=potion+magique+moyen+age+litt%C3%A9rature&source=bl&ots=ukytsa6gGd&sig=bXOLMH5xMml0O8ZtIYycnm68jrM&hl=cs&ei=4A3GS8uaBIeqsAb2_43BAQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CA0Q6AEwAjkK#v=onepage&q&f=false
- <http://people.bu.edu/bobl/cliges.pdf>
- http://www.pdfbooks.co.za/library/CHRETIEN_DETROYES/CHRETIEN_DETROYES-FOUR_ARTHURIAN_ROMANCES_-_mobile.pdf
- <http://ebooks.gutenberg.us/WorldBookLibrary.com/cliges.htm>

<http://www.geocities.com/CapitolHill/4186/Arthur/htmlpages/legendliterature1.html>

<http://www.sites.univ-rennes2.fr/celam/ias/actes/pdf/egedikovacs.pdf>

<http://www.sites.univ-rennes2.fr/celam/ias/actes/pdf/azuela.pdf>

http://www.staff.hum.ku.dk/hp/apercu/apercu4_00.htm

<http://merlin.mysteria.cz/original/literatura/boron.html>